

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

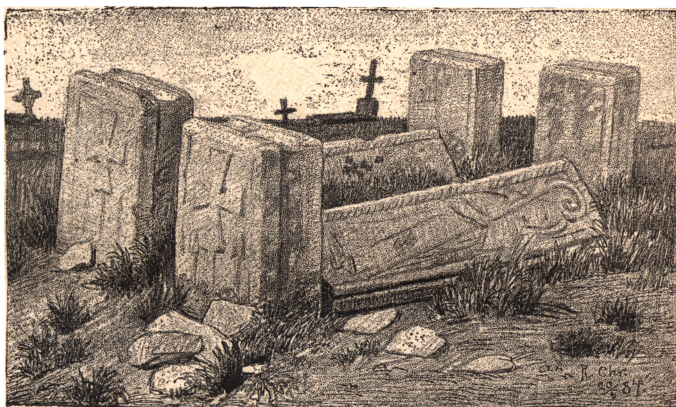
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK AARBOG

1906 * FOR THISTED AMT * 1906

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND
FOR
THY OG HANHERRED

LEHMANN & STAGE, KØBENHAVN

HISTORISK AARBOG

FOR THISTED AMT

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR THY OG HANHERRED

1906

KØBENHAVN
LEHMANN & STAGE
1906

Thisted Amts Tidendes Bogtr., Thisted.

HISTORISK SAMFUND FOR THY OG HANHERRED.

DEn opvaagnende historiske Sans i vort Folk har i den sidste Menneskealder givet sig Udslag i Oprettelsen af Historiske Samfund rundt om i Landet. Disse Samfunds vigtigste Opgave har som Regel været Tilvejebringelsen af stedlige Musæer, hvor de mange Ting af Interesse, der endnu er i Behold fra de henfarnne Slægter, som har levet her i Landet lige fra den graa Oldtid og helt op til Nutiden, kunde blive opbevarede saaledes, at enhver, der ønskede at se dem, havde let Adgang dertil. Saadanne fortrinligt ordnede og særdeles righoldige Musæer findes nu ikke alene i de større Byer her i Jylland, som Aarhus og Aalborg, men tillige i Kolding, Hjørring, Herning og flere Byer. Tillige er der af et af de historiske Samfund, Historisk Samfund for Ribe Amt, alt i en Aarrække udgivet en hvert Aar udkommende Historisk Aar bog, som har indeholdt mange Ting af Interesse.

Her i Amtet har der i flere Aar været arbejdet paa Tilvejebringelsen af et Musæum i Nykøbing, og man har da ogsaa der nu en ret betydelig Samling. For ca. 31 $\frac{1}{2}$ Aar siden opstod Tanken om at oprette et Historisk Samfund for Thy og Hanherrederne, og det var da særlig Frøken *Augusta Zangenberg*, der paa den Tid opholdt sig her i Thisted, som er hendes Fødeby, der gav Stødet hertil. Frøken Zangenberg har dels ved Udgravninger, som er foretagne under hendes personlige Ledelse, dels ved Køb erhvervet sig en meget stor og værdifuld Samling af Oldsager og Antikviteter, og hun har baade dengang og ved andre Lejligheder givet Beviser for, at hun gerne vil bidrage til, at der tilvejebringes en god Oldsags-samling i hendes Fødeby.

Den 6. Juli 1903 afholdtes efter forudgaaet Indbydelse i Byens Blade et Møde i Thisted Haandværkerforening, hvortil havde indfundet sig ca. 30 Mænd samt enkelte Kvinder, deriblandt Frk. Zangenberg, som i den Anledning havde ladet en Del af sin smukke Privatsamling føre fra Aalborg til Thisted. De udstillede Genstande, blandt hvilke fandtes mange værdifulde Sten- og Broncesager fra Oldtiden, af hvilke vi skal fremhæve en sjælden smuk Broncedolk samt en Mængde nydelige Ting af Sølv af stor antikvarisk Værdi, blev meget beundrede af de tilstedeværende.

Redaktør *M. Aaberg* gav derefter en kort Redegørelse, Sagen betræffende. Vel var det saa, at en Mængde af de værdifulde Oldsager,

paa hvilke Thy og Hanherred tidligere havde været saa rigt, nu var ført bort fra Egnen, men der fandtes dog endnu spredt ud over Landet mange gode Ting, som man efterhaanden kunde haabe at faa indlemmet i en eventuel Oldsagssamling i Thisted. Der kunde derhos regnes med, at man efterhaanden ved Udgravning kunde gøre yderligere Fund. Et udmærket Lokale var af Teknisk Skoles Bestyrelse velvillig stillet til Raa-dighed. Lærer *P. L. Hald* ved Thisted Borgerskole havde vist sin Interesse for Sagen, idet han havde lovet at forestaa Arbejdet med at ordne de Ting, som efterhaanden kunde erhverves. Han sluttede med at bringe Frk. Zangenberg en Tak.

Frk. *A. Zangenberg*, som derefter tog Ordet, udtalte bl. a., at det i flere Aar havde været hendes Bestemmelse, at i det mindste en Del af hendes store Samling af Oldsager skulde komme hendes Fødeby tilgode, saafremt der ved hendes Død fandtes et Musæum.

Endvidere talte Højskoleforstander *Hansen*, Hundborg, om Betydningen af Bevaringen af vore Oldtidsminder, idet han gav den Sag, man her stod i Begreb med at føre frem, sin varmeste anbefaling.

Lærer *P. L. Hald* udtalte sin Beredvillighed til at tage sig af den Samling, man efterhaanden maatte erhverve, hvorhos *Aaberg* erklærede, at man ved det Foretagende, man her stod i Færd med at paabegynde, ikke mindst havde tænkt paa fremmede, som besøgte Byen, og da særlig paa de mange besøgende Skolebørn fra Landet, hvem man gerne vilde skaffe nogen Fornøjelse og Udbytte af deres Besøg i Sommertiden.

Efter at Forsamlingen enstemmig havde besluttet Oprettelsen af Historisk Samfund for Thy og Hanherred, foretoges der Valg af et forberedende Udvalg, som kom til at bestaa af Redaktør *Aaberg*, Kunstdrejer *C. K. Bunch* og Lærer *P. L. Hald*, Thisted, Lærer *Ditlevsen*, Elsted, Højskoleforstander *Hansen*, Hundborg, og Købmand *Kastberg*, Hvidbjerg.

Den 8. August s. A. afholdtes derpaa en konstituerende Generalforsamling, paa hvilken der vedtoges Love for Samfundet. Til Bestyrelsen valgtes Redaktør *M. Aaberg* og Kunstdrejer *C. K. Bunch*, Thisted, Højskoleforstander *Hansen*, Hundborg, samt Lærerne *Ditlevsen*, Elsted, *Sodborg*, Vesløs, og *Tilly*, Hørsted. Redaktør *Aaberg* valgtes til Formand, Til Forstander for Musæet valgtes Lærer *P. L. Hald*. Til Revisor Lærer *Chr. Nørgaard*.

Ved Højskoleforstander *Hansens* Bortrejse fra Egnen i 1905 valgtes Pastor *Balslev*, Nørhaa, til Medlem af Bestyrelsen. Paa Generalforsamlingen i 1906 valgtes i Stedet for *Balslev*, som var bleven Frimenighedspræst paa Mors, Lærer *P. J. Jensen*, Hvidbjerg, til Medlem af Bestyrelsen.

I de ca. 3½ Aar, Samfundet nu har virket, er der med Hensyn til Musæet udført et betydeligt grundlæggende Arbejde. Samfundet tæller nu over 100 Medlemmer, som hver betaler et Aarsbidrag af 2 Kr. Af Thisted Kommunekasse ydes der et aarligt Bidrag af 50 Kr., og Spare-

kassen for Thisted Amt har i 1905 og 1906 ydet et Bidrag af 25 Kr. aarlig. Der er indkøbt Oldsager for i alt næsten 400 Kr. og anskaffet Skabe og Montrer til Beløb ca. 300 Kr. Lærer P. L. Hald har vist sig utrættelig i sit Arbejde for Musæet, og der findes nu i dette over 2000 Numre, alle for en stor Del ordnet i Skabe og Montrer. Af Egnens Befolkning er der vist megen Interesse for Musæet, til hvilket der stadig indkommer Gaver. Der er af Forstanderen samt af Bestyrelsesmedlemmerne Lærer Tilly, Hørsted, og Lærer Sodborg, Vesløs, foretaget enkelte Udgravninger, som har givet et rigtig godt Resultat, idet de har beriget Musæet med mange gode Ting.

Arbejdet er altsaa godt i Gang, men for yderligere at øge Interessen, er Bestyrelsen nu i Efteraaret 1906 skredet til Udgivelsen af den foreliggende Aarbog i det Haab, at dette vil kunne gentages ad Aare; man ønsker ad den Vej at give Medlemmerne et Vederlag for deres Bidrag. Forfatterne, der alle har arbejdet uden Vederlag, bringer vi vor hjertelige Tak.

Ganske vist er det, der nu er opnaaet, ikke noget saa stort, at der er Anledning til særlig Tilfredshed. Snarere maa man sige, at det Musæum, vi nu har at vise frem, kun er en ganske beskedene Begyndelse. Men en Begyndelse er det dog, og enhver, der opmærksomt vil gaa de udstillede Sager igennem, vil finde, at der er mange baade sjældne og interessante Ting imellem. Særlig rummer Musæet mange smukke Stensager og enkelte gode Ting i Bronze.

Vi beder nu hele den Del af Egnens Befolkning, som nærer Ønsket om at bevare Mindet om de Mennesker og det Liv, der i længst henfarne Tider er levet i denne Del af vort Fædreland, om at yde Samfundet Støtte i sin Virksomhed, dels ved at tegne sig som Medlemmer, dels ved at skænke det gamle interessante Ting, som fortjener at opbevares til Fremtiden.

Thisted, i Oktober 1906.

For Historisk Samfunds Bestyrelse

M. Aaberg.

HERRNHUTISMEN I VESTER HAN- HERRED.

AF FØRSTELÆRER JENS DAMSGAARD, KLIM.

FORORD.

DET er Friskolelærer *Niels Gertsen*, Klim, der først har gjort mig opmærksom paa denne gamle religiøse Bevægelse her i Vester Hanherred. Han bedes modtage min Tak. Sammen med, at jeg takker Præsterne *Brahm* og *Bagger* for udvist Velvilje, vil jeg takke Hmd. *Jens Nielsen* fra Vust og hans Søn *Niels Kr. Nielsen* for de værdifulde Oplysninger, jeg har modtaget af dem. Af trykte Kilder har jeg benyttet Ussing: Dansk Kirkeforfatning, Kirkehistoriske Samlinger, Skous Forordninger, Jørgen Lundby: Herrnhutismen i Danmark, Samlinger til jydsk Topografi og Historie, Kallske Samlinger, „Evangelisk Missionstidende“ Aargang 1845, Grundtvig: Kirkespejl, Wibergs Præstehistorie, Chr. Møller: Herrnhutismen og A. C. Bang: Den norske Kirkes Historie.

Jeg beklager, at det har været mig umuligt at faa et længere Arkivophold. Men jeg haaber inden alt for længe at faa Lejlighed til at studere Spørgsmaalet. I efterfølgende har jeg kun haft fat paa Traade, som andre har haft fat i før mig; men jeg er overbevist om, at et grundigt Arkivstudium vil kunne bringe mange nye Ting frem om dette interessante Spørgsmaal.

J. D.

I.

Vorherre vidner, at Lys er godt;
 som Sandhed elskes, saa Lyset yndes,
 og med Vorherre, som ler ad Spot,
 skal Værket lykkes, som her begyndes.

(Grundtvig.)

FRA Hjørring Amts Grænse til Vesløs Vejle og Sandnæshage strækker sig Vester Hanherred som et langt smalt Stykke Land. Paa den ene Side Havet med sine nøgne Sandbanker, afbrudt af de unge ret kraftige Plantager ved Svinkløv og Vester Torup. Paa den anden Side Limfjorden med sit blanke Vand, snart smalt, snart bredende sig ud som favnende Arme om de grønne Øer. Og bag disse Øer de bebyggede Egne med de frugtbare Marker. Høj veksler med Dal, frugtbare Marker med mager Sandjord, af og til afbrudt af store Moser og Kærstrækninger. Hist og her snor en lille Bæk sig frem mellem Højene. Kun faa blomsterrige Egne i den midterste Del fryder Øjet. Men frit skuer man fra Høj til Høj over Marker og Byer, Fjord og Hav; thi ingen Skove stemmer op for Udsigten, den fri Udsigt, som Hanherredbonden sætter Pris paa mere end noget andet. Et kækt og stridbart Folk, et haardt og selvraadigt Folk har altid boet i disse afsides Egne. Naar undtages Kettrup og Kollerup, har Vester Hanherreds Bønder været Selvejere. Rigtig underkuede og stavnsbundne blev de aldrig, skønt Historien viser mange Forsøg derpaa fra Regeringens Side. Livlig og interesseret, ikke tung og træg som Hedebonden, er og var Hanherreds Befolkning. Der er meget, der tyder paa, at en Del af Katolicismens Skikke har holdt sig særlig længe i disse Egne. Det er, som om den protestantiske Kirkes Kampaar med Rom slet ikke har været mærket i disse Egne. Gennem sidste Halvdel af det 16. og hele det 17. Aarhundrede finder vi kun Ligeegyldighed og tilsyneladende Uinteressethed for Kirken og Gudsdyrkelsen. Man bryder sig i det hele grumme lidt om Menighedens Liv. I denne „Rettroenhedens“ Tid forlanges der kun en ren ydre Bekendelse med Fromhedsøvelser, der ikke staaer Spor af højere end den romersk-katolske med dens meka-

niske og ufrugtbare Gerningsvæsen. Man træffer ved at gøre Bekendtskab med denne Tids Mennesker paa en underlig Dobbelt-
hed i Karakteren. Paa den ene Side den dybe Respekt for Guds Ord, og paa den anden Side al den Raahed og Tøjlesløshed i Sæderne, der gør, at baade Drukkenskab og Løsagtighed anses for ret tilladelig.

A. C. Bang skriver i Den norske Kirkes Historie:

„Man er lige rettroende og lige gudfrygtig, om man til sine Tider er opfyldt af Rethaveri og Stridslyst, hengiver sig til Fylderi og Slagsmaal og i det hele lægger for Dagen en Raahed, der er barbarisk og en Sædernes Tøjlesløshed, der mildest talt er halvt hedensk“. — Vel kan Præsterne i deres Skændepredikener revse Folkets Synder og Laster, men Prædikenen er pedantisk og langtrukken, og den kristne Sandhed, den indeholder, ligesom drukner i de lange Citater, de mange Omsvøb og Inddelinger. Og saa var Præsterne langt fra Engle selv. Hele det 17. Aarhundrede igennem tales der om „fordrukne Præster, om Slagsmaal mellem Sognepræster og Kapellaner med dragen Kniv og Bøsse, om Gejstlige, der optræder med Skældsord, Prygl og dragen Kniv mod Bønderne; ikke at tale om Søgmaal, Indstævninger, Processer og lignende Historier“. (Se A. C. Bang: Den norske Kirkes Historie Pag. 59.)

Kan man undre sig over, at Vantro og Ligeegyldighed for Guds Ord bredte sig i Menighederne. Ja selv en „ærlig“ Rus er Gud ret velbehagelig, thi „mens man er i Rusen, har man Fred for Djævelen“ (Palladius' Visitatsbog).

Paa det kirkelige og religiøse Omraade fandt der i Christian den Sjettes Tid stærke Brydninger Sted inden for den danske Kirke. Der var jo især to Bevægelsesparter i Landet, Pietisterne og Herrnhuterne. En Tid var de næppe til at skelne fra hinanden, men senere blev der stærke Brydninger imellem dem.

1705 blev Daniel Friedenreich kaldet til Sognepræst for Kettrup-Gøttrup i V. Hanherred, og 1721 kom Henrik Jespersen til Tømmerby. Friedenreich, der senere blev Provst for Hanherred, hørte allerede som Student til den pietistiske Kreds i Hovedstaden. (Se Kirkehistoriske Saml. 3 R. I. 380.) Med disse to Præster kom et Par Vejberedere til disse Egne. De var i Tankegang og Levevis Pietister og kommer til at lægge det

første Arbejde for den fra Herrnhut udgaaede Bevægelse. Det var jo Gæringstider, og baade Jacob Speners og Herman Frankes Tanker havde slaaget Rod i mangan ung tysk og dansk Magisters Sind. Det var Speners Ønske at danne en lille Menighed af opvakte Kristne i den store Kirke (*ecclesiola in ecclesia*), og denne Tanke blev kort efter hans Død udført af Grev Zinzendorf (Fr. Nielsen: Ledetraad i Kirkens Historie Pag. 68).

Det var Tømrrersvenden Chr. David, der i 1722 i Skoveggen ved Hulbjerget paa Zinzendorfs Gods slog sin Tømmerøkse i et Træ med de Ord: „Her har Fuglen fundet sit Hus og Svalen sin Rede, nemlig dit Alter, Herre Zebaoth.“ Nybygden paa Hulbjerget fik Navnet Herrnhut. Mange, baade Lutheranere, Reformerte og Sekterere, søgte til Herrnhut. Mange Pietister mente, at Herrnhut var en Sektrede. Den 12. Maj 1727 fik Lederne, Zinzendorf og David, fastslaast Love for dette ejendommelige Samfund, hvor kristeligt og borgerligt var saa inderligt sluttet sammen, at hvem der ikke vilde slutte sig til det broderlig-kristelige Fællesskab, ikke kunde bo paa Stedet. I de kommende Aar sendes nu Emissærer ud. I København fandt stærke Brydninger Sted baade mellem Orthodoxsien og Herrnhutismen, og senere mellem Pietismen og Herrnhutismen.

II.

Netop i disse stærke Brydningstider kom Magister Anders Langgaard til Klim som Sognepræst for Klim, Torup og Vust Menigheder 1738. Han efterfulgte Johan Kristian Harmens, og Langgaard blev Herrnhutismens Apostel i Hanherred. Han var kun 27 Aar, da han fik Embedet efter en kort Tid at have været Lærer ved Nykøbing Skole paa Mors. Han var gift med en Datter af Henrik Jespersen i Tømmerby. En anden Datter var for Resten gift med den bekendte Pastor Fugl fra Saltum.

Ved kgl. Reskript af 2. Marts 1742 var det bestemt, at ved Vakance i Klim, Torup og Vust skulde i dette Kald oprettes et residerende Kapellani med en fast Løn af 150 Rdl. af Sognepræsten, Højtidsoffer af Menigheden samt Brug af Mensalgaarden.

Som Langgaards Kapellan blev allerede i 1741 ansat den unge Otto Krogstrup, rimeligvis paa Magister Langgaards egen Opfordring.

Allerede 1740 begyndte Bevægelsen at tage Fart paa Egnen. En Gang om Maanedn samles en „Brødrementighed“ af Præster. Foruden Langgaard og Krogstrup kan nævnes Th. Praëm i Hjørdemaal, Bloch i Aggersborg, der var Anledningen til Krogstrups første Sammenstød med Autoriteterne, Fugl i Hune og Saltum, Jespersen i Tømmerby og maaske flere, hvis Navne ikke er bevaret. Men Langgaard var den egentlige Leder, og han var haard i sine Meninger.

J. Lundby skriver i sin Bog om Herrnhutismen i Danmark om de tre Præster Langgaard, Krogstrup og Fugl: „De var enige om, at hidtil har de lutherske Lærere været blinde og unyttige, nogle endog falske Profeter; et omvendt Menneske kan være fri for Synd, men uden Omvendelse er al Guds frygt unyttig. Studering er kun „Verdens Maner“ og skadelig — de solgte deres Bøger paa en Auktion i Hundstrup. Af Trosartiklerne kan de kun antage den anden og af Pauli Breve kun det, der handler om Retfærdiggørelse.“ Emnet for deres Prædikener blev altid „Jesu Blod og Vunder“. Der brugtes i Forkyndelsen Udtryk som „Helvede er belagt med Præstepander“ og „Ungdommen er Satans Børn“. Paa Prædikestolen og over for Konfirmanderne forfægtedes Teorierne med stor Iver, og de stakkels Konfirmander fra Klim, Torup og Vust græd og var fortvivlede, ja ønskede, at de ikke var fødte.

Den *ubetingede Absolution* ved Altergang og Tiltalen „kære Kristne“ ivrede de imod. Men én Ting fortjener Langgaard og hans Tilhængere blandt Præsterne Ros for, og det er deres alvorlige og stadige Paamindelse til Menighederne, at Gud ikke bryder sig om de ydre Ting, men at kun Hjertets sande Genfødelse frelser Mennesket.

Stiftets Biskop var Broder Brorson i Aalborg. Han var selv Pietist og vist en af Pietismens bedste Mænd. Paa en ret bestemt Maade træder han op imod Herrnhutismen i sit Stift. I et Brev til sin Broder Nikolaj Brorson i København skriver han 19. September 1743: „Saa vidt jeg kender til Herrnhuterne, er det ikke saa meget usandt, at de gør Bander og Korporalskaber.

En Jordemoder, som var 8 Dage i Klim, førend Mag. Langgaards Hustru gjorde Barsel, sagde til Langgaard og Krogstrup: I gode Mænd, nu har jeg været saa længe her i Huset og har endnu aldrig set en af eder studere et Ord. De svarede: „At studere er Verdens Maner“, deres Bøger solgte de derfor paa Auktionen i Hundstrup. Jeg har længe været for, at der kom et Forbud imod dem, ved dog ej, om der sker dem nogen Uret. Thi naar de først udraaber alle de Mænd, som har fortjent vel af vor Kirke, som Arendt, Sriver, Spener, Franke og alle andre, døde og levende, for *blinde*, vil ej lade passere andet af de apostolske Symboler, end den 2. Artikel og intet af Pauli Breve uden det, der handler om Retfærdighed, og derhos ej vil anse nogen for Guds Børn, uden de bliver deres Slaver, saa synes mig, at enten maa deres Væsen hindres, eller vi snart faar et Seculum obskurum under et Aag, som vil blive saa tungt som Pavens. Krogstrups Absolutionsform skal være denne: „Dersom I nu er saaledes, som jeg har sagt eder, saa forlader Frelseren eder eders Synder, hvortil jeg er uværdig“. Menigheden vil nu ej gaa til Skrifte hos ham, begærer af Magister Langgaard, at han skal skrifte dem, men han vil heller ikke.“

I 1745 var det nemlig, at det første Sammenstød var sket mellem Langgaard og hans Menighed. Egentlig var det jo Kapellanen Otto Krogstrup, men det var Langgaard, der stod bagved og tog sin Del af Ansvaret. De nægtede nemlig, som ovennævnte Brev viser, at skrifte efter Rituallet med den *ubetingede Absolution*. 76 Vustboere maatte paa én Dag gaa uskriftede hjem fra Vust Kirke. Biskop B. Brorsons Indberetning til Kirkeinspektionskollegiet om Otto Krogstrups Sammenstød med Menigheden i Vust er dateret 30. April 1745 og lyder saaledes:

„Efter Deres Majestæts allernaadigste Patent, dat. d. 1. Octob. 1737, om General Kirke Inspektionen samt deres Excellences og højtærede Herrers Skrivelse, dat. d. 26. Novbr. d. A., skulde jeg underdanigst og ydmygst indberette Deres Excellence og højtærede Herrer, at der er opkommet en Uro og Misforstaaelse mellem Kapellanen Hr. Otto Krogstrup paa den ene og Tilhørerne paa den anden Side i Vust Sogn, Annex til Klim, Vester Hanherred, Aalborg Stift, som især lod sig tilsyne Løverdagen den 6. Februari sidst afvigte, da der var i Vust Kirke

forsamlet til Skrifte 76 Mennesker, hvilke alle sammen, da de tvende først ikke kunde komme til Rette med Kapellanen om Skriftemaalet, og nogle flere derhos af de nærværende havde gjort Spørgsmaal til Kapellanen, om han vilde skrifte dem efter Ritualet, og Kapellanen dertil havde svaret: *nej*, gik uskriftede fra Kirken, som Tilhørernes Andragende for Provsten, Lit. A, og Kapellanens Indberetning til mig, Lit. B, videre forklarer¹⁾.

Saa vidt jeg tilforn vidste om den indbyrdes Misforstaaelse, og jeg af begges Indberetning kunde skønne, mente jeg, efterdi sligt rejser sig deraf, at Tilhørerne ikke forstaa Kapellanen, fordi han har været og mulig endnu er hengiven til de Herrnhuters Talemaader, Manerer og Meninger, og derfor ikke i alle Ting for de enfoldige forstaaelig; denne Handel kunde dog i Stilhed komme i Lave, naar Provsten med to Præster samlede dem, foreholdt begge Parter deres Forseelse, Kapellanen sin Utydelighed og Tilhørerne deres Misforstand og Ulydighed, og derpaa efter kristelig Formaning til god Forstaaelse og Kærlighed forligte og forenede dem, efter mit Brevs Indhold til Provsten, Lit. C, og til Sognepræsten Mag. Langgaard, Lit. D.

Denne Forretning havde Provsten, Mag. Daniel Friedenreich, straks foretaget sig, dersom han ikke derfra var bleven forhindret ved, at Kapellanen, som kommer mig undertiden noget ubetænksom for, just da var draget til Aarhus Stift for at tjene tvende syge Præster, nemlig hans Broder²⁾ i Haslund Herløv Krogstrup og Mathias Povlsen i Harridslef.

Til hvilken Rejse han havde vel, førend denne Alarm skete, faaet af mig den 25. Januar, skønt jeg frygtede for, at der ved ham skulde ske nogen Slags Uro i et fremmed Stift, saadan Tilladelse, at dersom Biskop Hygum vilde tillade det, og Mag. Langgaard ene vilde og kunde besørge sine Menigheder, gav jeg og mit Samtykke til, at han maatte tjene de syge. Efter denne Tilladelse drog han bort og betænkte ikke, at det da var Tid at blive hjemme ved Menighederne, som var blevne

1) Disse Bilag findes ikke opskrevne.

2) I Haslund og Ølst ved Randers. var Otto Krogstrups Broder Herløv Frederik Krogstrup Præst fra 1733—46. Herrnhuterne havde hos ham en af deres fornemste Samlingspladser. (Se Wibergs Præstehistorie I 550.)

saa oprørte og urolige. Og da han enten af Mag. Langgaard eller Provsten blev hjemkaldet, svarede han, at han havde ingen Sag, vilde og ingen have, men overlod den til Provstens billige Behandling eller Skønsomhed; derved han og lod ham vide, at det nyttede intet, han kom hjem, førend Menighedens Sag med Frelseren blev afgjort, hvilket hans Brev til Provsten, Lit. E. indeholder.

Siden, da jeg af Rygte hørte, at han var borte fra Menighederne, lod jeg min Amanuensis, Peder Holm, skrive ham til, at han dog skulde rejse hjem; men derimod fik jeg fra ham en Kopi af hans forbemeldte Brev til Provsten, Mag. Friedenreich. Og som jeg til samme Tid havde faaet Brev fra Provsten om Kapellanens Udeblivelse, Lit. F, skrev jeg til ham, at han skulde med det første forføje sig hjem, som Lit. G udviser, og melde hans Hjemkomst for Provsten, at Sagen kan komme i Orden.

Dette skete nu endelig den 8. April med det Udfald, at det blev værre og ikke bedre. Thi ej alene Kapellanen Otto Krogstrup, men og Magister Anders Langgaard bekendte, at de ej vilde skrifte efter Ritualen, og Tilhørerne leverede ny Klagemaal til Provsten, baade over Kapellanen og Sognepræsten, Lit. H, som noksom viser Tilhørernes Forbitrelse og Misforstand. Hvilket Udfald af Provstens Forretning er mig fra Mag. Langgaard tilmeldt, Lit. I. Deri anker han over, at Provsten ikke har forestillet Tilhørerne deres Fejl, som jeg havde ventet, at Provsten ikke havde gaaet forbi. Imidlertid spørger Magister Langgaard mig: 1) om de maatte antage til Skrifte og Herrens Bord de, som denne Uorden var forefalden med; 2) om Tilhørerne havde Magt til at befale, hvem de vilde skrifies af, saa længe Kapellanen ej var suspenderet? Mit Gensvar paa begge leveres underdanigst og ydmygst, Lit. K. Endelig fik jeg den længe ventede Underretning fra Provsten herom saaledes, som den findes vedlagt, Lit. L. Men som Provsten skikkede mig med det samme en uverificeret Kopi af Tilhørernes førmeldte Klage, saa maatte jeg skikke den tilbage og var derover nødt til at holde min underdanigste Relation tilbage, indtil jeg fik Tilhørernes førmeldte Klage in Originali i et Brev fra Provsten til min Amanuensis med Opskrift til mig, som herved er bilagt Lit. M. At Kapellanen ikke er saa ond, som de klagende skriver,

vidner medfølgende, Lit. N, som mig af Just Jensen fra Vust Sogn er indleveret paa egne og fleres Vegne.

Saaledes er Species Fakti, og min Mening om Partierne er, at Lærerne, som jeg begge tror om at være redelig sindede for Gud, synes i adskillige Ting ubetænksomme, ikke aldeles lydige mod Ritualet og vor Kirkes Forfatning, visende ej altid Prudentiam Ecclesiastikam, prædiker mestendels det samme og det samme over alle Texter, fordi de synes at være i den Indbildning, at Studering er Synd, Bøger skadelige, de afdøde Lærere, saavel som de, der endnu lever og lærer i den lutherske Kirke, have været og er blinde og unyttige, hvoraf det kommer, at de taler utydeligt for de enfoldige, ja undertiden og det, som synes for mig paradox og ikke stemmende med vor evangeliske Bekendelse; hvortil kommer og dette, at de ikke gerne lader sig sige. Derimod er Tilhørerne, som nok forstaar, at deres Lærere undertiden ikke bliver saa regelrette efter vor Kirkes Forfatning, indtagne af mange Præjudicer imod deres Lærere og bliver, fordi de anser deres Lærere som Bedragere, mere ukærlige og forbitrede imod dem. Derfor, som jeg tvivler om at kunne, som jeg lidt har prøvet, overtale Lærerne til Tydelighed, saa kan jeg heller ej vente at kunne formaa Tilhørerne til Lydighed i det, som i sig selv er ret, siden Forbitrelsen er saa stor, ligesom de og nok skal have deres Tilskynden deri.

Altsaa indstiller jeg det underdanigst og ydmygst til Deres Excellences og højstærede Herrers naadige og kristelige Overvejelse og Resolution, forblivende stedse i underdanig Soumission og Ærbødighed

Aalborg Biske Residents,
d. 30. April 1745.

Deres Excellences samt højstærede
Herrers Deres underdanige og yd-
myge Tjener og Forbeder

Broder Brorson.

Men Præsterne vandt alligevel Sejr i denne Sag. Ved kgl. Resolution af 11. Novbr. 1745 fik Krogstrup og Langgaard Lov til at *absolvere betinget.*

AC

III.

Men de kirkelige Forhold blev jo efterhaanden mer og mer tilspidsede. Sammenstødet mellem Tro og Vantro blev mer og mer tydelig. Det gaar jo vel gerne saadan i de stærke Vækelsestider, at de, der er blevne vakte, er uretfærdige i deres Dom over for dem, der ikke kan lyde Kaldet. Og paa den anden Side forstaar den store Flok ikke Nødvendigheden af det ny. Gennem Uforstand, Ligeegyldighed og Dømmesyge vokser Forfølgelsestiderne med deres Uretfærdighed frem. Hvor mærkeligt det end lyder, er det dog ikke Autoriteterne, men derimod Menigheden selv, der fordriver Pastor Langgaard og Kapellan Krogstrup fra Klim-Torup og Vust Menigheder.

En kgl. Resolution af 20. Novbr. 1744 forbyder Lægmandsvirksomheden, men alligevel træffer vi herrnhutiske „Søskendepar“ baade hos Bloch i Aggersborg og Langgaard i Klim.

Det var jo nemlig saaledes, at de herrnhutiske Missionsarbejdere lagde Hovedvægten paa Samtalen paa Tomandshaand med den vakte. Vel kan Emissæren ogsaa optræde som Prædikant; hvis han er en studeret Mand endog fra Prædikestolen. Men det vigtigste Arbejde har han dog under Samtalen med den enkelte, naar han søger at vække eller vedligeholde den vakte Kærlighed til „Jesus og hans Vunder“. Hvor saadan et Søskendepar kommer, tog Manden sig af de mandlige, Kvinden af de kvindelige Sjæle. Det, der fremkaldte forannævnte Forordning af 20. Novbr. 1744, var den tiltagende Rejselyst til Herrnhut. I en Indberetning til Kancelliet fra Maj 1744 klages svært over, at mange fra disse Egne rejser til Herrnhut, Marienhaag og Marienborn, fordi de mener, „at i Danmark og Norge er ingen Vej til Himlen at finde“. Der klages tillige over, at de saa efter at være blevne oplyste og underviste i Herrnhutismens Lærdom og Skikke, vender tilbage til deres Hjemegn og „overtaler andre til at rejse derud, enten paa en Tid lang eller med alle der at blive“.

Der er med hin Tids Syn paa Samfundsforhold (Stavnsbaand) ikke saa lidt berettiget i Klagen. En formelig Udvandring har faktisk fundet Sted. I Følge Ussing: „Dansk Kirkeforfatning“ var der paa den Tid i Herrnhut saa mange Danske, at man tænkte paa at anlægge en dansk Menighed dernede.

Forordningen af 20. Novbr. 1744 virkede slet ikke for Vester Hanherreds Vedkommende, hvor Bevægelsen var paa sit Højdepunkt. Men Udvandringen skulde stanses! Jeg skal dog her indskyde den Bemærkning, at Jørgen Lundby i sin Bog om Herrnhutismen i Danmark hævder det som en Vildfarelse af Myndighederne at mene, at de udsendte Brødre drog Folk til Herrnhut. Som Helhed har han maaske nok Ret, han er jo Autoritet paa det Omraade. Men jeg betoner udtrykkelig som *Helhed*, for det gælder ikke for Vester Hanherred. Baade Jens Havens Optegnelser og Emissær Zeidlers Beretninger viser dette tydeligt. Zeidler omtaler saaledes i sine Indberetninger, at der af Pastor Langgaards Menighed i Klim vil komme *endnu* 15 til Herrnhut. (Der var altsaa kommen i Forvejen.)

Den ny Forordning af 25. Januar 1745 formaar ikke at stanse Udvandringen, skønt den i al sin Strenghed lyder: „Deres Midler og Formue, som, for at begive sig til de mähriske Brødremenigheder, rejser ud af Landet, skal saavel som deres Arveret, Laugs og Rettigheder være aldeles forbrudt.“

Men Brødrene lyder ikke Forordningen. Saa kommer

KGL. FORBUD
IMOD ANTAGELSE AF HERRNHUTISKE LÆRERE.

Dat. 9. Decbr. 1746.

Frederik den Femte (hans lange Titel). Vor Gunst tilforn. Omendskønt Vores elskelige, kære Herre Fader, salig og højlovlig Ihukommelse, udi den 29. Januari udi næst avigte Aar allernaadigst udgivne Forordning alvorligen og under høj Straf haver forbudet, at ingen af Vores Undersaatter i Vore Riger Danmark og Norge maa begive sig ud af Rigerne til Herrnhut og andre slige mistænkte Steder for udi de der oprettede Menigheder og Seminarier at blive underviste i deres Kristendoms Kundskab, saa have Vi dog med Mishag maattet fornemme, at der findes nogle af Vore Undersaatter, endog blandt Præsteskabet, som have forskrevet Skolemestre fra de herrnhutiske Menigheder i Tyskland til at undervise baade deres egne og andre Børn, som de have taget til sig; hvilket ikke kan anses for andet end en aabenbar Illution af berørte kongelige allernaadigste Befaling og Forordning og dens Øjemærke, at Folk,

naar de ej selv maa rejse eller sende deres Børn ud, lader fra mistænkte Steder komme Folk ind i Vore Riger til Ungdommens Undervisning, der kan være saa meget farligere, siden slige Folk og Skolemestere kan have mere Lejlighed underhaanden at befordre de Herrnhuters vidt udseende Hensigter, ja og, ved at faa smaa Børn oplærte i deres Meninger, kan uformærket indføre et Schisma i Kirken. Da paa det saadan Farlighed i Tide kan forebygges, haver Vi allernaadigst fundet for godt ved den Vores allernaadigste Befaling at deklare og derhen at extendere forberørte kgl. allernaadigste Befaling og Forordning af 29. Januari An. 1745, og ligesom det er Vores Undersaatter i begge Rigerne under høj Straf forbudet at rejse ud til foranførte herrnhutiske Menigheder, saa skal det ligeledes strengeligen og under høj Straf, som Vi ville diktere, være forbudet, at nogen af Vore Undersaatter i begge Riger maa understaa sig at maa forskrive, antage eller holde Folk, være sig Mand eller Kvindes Personer, fra nogen af de herrnhutiske Menigheder, hverken til at undervise Børn eller hvad anden Prætext det og være maatte. Hvorfore vi og hermed vil have dig alvorlig anbefalet at se denne Vores allernaadigste Befalings Indhold strikte og med allerunderdanigste Hørsommelighed efterkommet, og ligeledes paalægge din underhavende Gejstlighed, Provster og Præster, udi det dig allernaadigst anbetroede Stift at have nøje Indseende med ikke alene dette, men endog dermed, at ikke noget Sted nogen Slags saadan Indretninger af Skole eller andet gøres af en eller anden, som kan have Skin af Seminario. Derefter du dig allerunderdanigst haver at rette. Befalende dig Gud.

Skrevet paa Vort Slot Christiansborg i Vor kgl. Residensstad København d. 9. Decbr. An. 1746.

Under Vor kgl. Haand og Signet

Friederich R.

Den stakkels Biskop kunde intet gøre. Langgaard blæser baade Biskop og Forordning et langt Stykke, og allerede saa sent som i 1748 træffes „Søskende“ fra Herrnhut i Klim Præstegaard hos Pastor Langgaard. Provst Friedenreich var en god og rettænkende Mand, frisindet i Ordets bedste Betydning, saa fra den Side sad Langgaard urokket i Embedet.

IV.

Men nu faar Langgaard fat i en Skolemester, der var ivrig Herrnhuter, og ham var Menigheden meget utilfreds med. Der klages igen baade over Præst og Skolemester. Der vokser et Had op mod Langgaard baade i Klim og Vust, der maa forbavse. Denne Skolemester har sikkert gjort Langgaard stor Skade. Man faar det Indtryk ved at beskæftige sig med disse Dages Historie, at Befolkningen trods alt saa nogenlunde har taalt Præsten og hans „vildfarne“ Meninger. Men denne Skolemester, der opdrog deres uskyldige smaa i falsk Lærdom, ham kunde de ikke paa nogen Maade taale.

Mod Langgaard kommer der saa i 1747 en Sag op med en Landsoldat, Svend Laursen, som han nægtede at tage til Alters. Men det var jo noget rent galt; „en kongelig Landsoldat under det os elskelige Generalmajor Storm allernaadigst anfortroede Regiment og os elskelige Capitain Hvittfeldts Compagni, navnlig Svend Laursen“, som der staar meget højtideligt i det kgl. Reskript denne Sag vedrørende. For Langgaard blev Dommen saaledes: „Langgaard skal straks antage Supplikanten til Sakramentet, og at han for hans utilbørlige Forhold ej alene skal betale 20 Rdl. i Mulkt til Stiftets fattige Præsteenker, men endog gøre en offentlig Afbigt paa Landemodet“. Til Biskop Brorson skrives samtidig fra Kancelliet: „Da denne Præst Mag. Langgaard skal staa i Forhold til Herrnhuterne, og at han har to Herrnhuter i sit Hus, saa haver du at beordre ham straks at skulle sig af med dem“.

Det ser ud til, at Langgaard har gjort en lille svag Undskyldning, men ellers viser nedenstaaende kostelige Skrivelse bedre end meget andet, hvor vakkelvorn og pjanket Autoriteterne i det hele har taget paa Sagen. Her et Uddrag af kgl. Reskript af 24. Juni 1747:

— — — „Eftersom Mag. Langgaard ved Skrivelse af 9. Maj har berettet, at Aarsagen, hvorfor han ikke har villet antage Landsoldaten Svend Laursen til Alterens Sakrament, var, at han, som et ungt Menneske, intet Bevis vilde fremføre for hannem, at han havde været til Konfirmation, hvilket ej heller lettelig skal have været at udforske, saasom Svend Laursen ikke udi

Medhjælpernes Nærværelse skal have villet nævne den Præst, hos hvem han havde været til Konfirmation, foruden at Svend Laursen skal have været vildfarende i sit Levned og slet grundet i Saligheds Kundskab, saa haver bemeldte Mag. Langgaard efter at have betalt de 20 Rdl. saa og bedet dig om Forladelse, allerunderdanigst begæret, at han maatte befries for at gøre Afbigt paa Landemodet.

Thi give vi dig hermed tilkende, at siden du udi din herover indhentede Erklæring beretter, at du ikke tvivler paa, at det jo er Sandhed, hvad Mag. Langgaard har meldt om Svend Laursens onde Rygte og Forhold, saa haver vi allernaadigst bevilget, at Mag. Langgaard for at gøre offentlig Afbigt paa Landemodet maa være allernaadigst befriet, hvilket du hannem haver at tilkendegive.“

Om Efteraaret 1747 gentager Historien sig med Afvisning af ca. 100 Altergæster i Vust. Befolkningen klager baade over Præst og Skolemester. Dog er der mest Udsigt til, at Langgaard igen vil faa Medhold fra Autoriteternes Side. Men han taber alligevel Modet over al den Modstand fra den jevne Befolknings Side, og 1748 tager han Afsked sammen med Kapellanen. 16. Febr. 1748 modtog Biskop Brorson fra Kancelliet nedenstaaende Reskript, der ret godt karakteriserer hele Stillingen:

„Som os allerunderdanigst er bleven forestillet en af nogle Vust Sogns og Menigheds Bønder fra det dig allernaadigst anbetroede Stift under 17. Novbr. afvigte Aar indgifne Memorial, hvorudi de besvære sig over begge deres Lærere saa vel Sognepræsten Magister Anders Langgaard som hans Kapellan Otto Krogstrup, at de, naar de udi Skrifte Stoelen af bemeldte deres Lærere væntede og forlangede den Afløsning efter deres inderlige Bekjendelse, som de paa Embedes Vegne og efter vores Kirkeritual formentlig var pligtige dem at meddele, skal derimod bruge og fremkomme med adskillige fremmede, forblummede og for de klagende Tilhørere ubegribelige Talemaader, hvorover deres bekymrede Sind i Stæden for at oprejses meget meere sættes i Tvivlsraadighed, saavel som og derved at fornævnte

Præster altid ved Afløsningen udelukke de Ord: *Paa Guds og deres Embedes Vegne*, og derefter sammenføjer Afløsningen med adskillige fremmede Vilkaar, som Ritualen hverken anordner eller haver foreskrevet, klagende iligemaade over, at bemeldte deres Sognepræst har paatrængt dem en Person til Skoleholder, som dog skal være meget mistænkt for at have sine egne særdeles og vildfarne Meninger, saa at de derfor ikke vel tør betro ham deres Børn til Undervisning; men det af din herover indhentede allerunderdanigste Erklæring med hoslagte og efter din Foranstaltning af Provsten over Han Herreder Hr. Daniel Friederich udi Vust Kirke den 17. Januari nestafvigte holdte Visitatsforretning er fornummet, at de klagende, da de for Provsten skulde udsige de paaankede Talemaader af deres Præster, have de paa Provstens derom til dem gjorde Spørgsmaal ikke kunnet nævne en eneste; men siden have de meldet i et deres til Provsten og af dig in copia ved denne din allerunderdanigste Erklæring indsendte Brev, at Capellanens Prædikener har været dem aldels uforstaaelige og derudi mest at være trakteret en og samme Materie, med videre, som samme deres Klagemaal indeholder og fremfører. Da som Capellanen Hr. Otto Krogstrup har, efter at denne Bøndernes Klage til os var indkommen, allerunderdanigst ansøgt og i Rescript til dig af 5. Januari sidst afvigte erhholdet Dimission fra dette ham førte Embede, og det ellers af Provsten indsendte Visitatsforretning, befindes, at Skoleholdereni, som Supplikanterne have klaget over, er af Provsten bleven examineret og kjendt dygtig til Skolehold, saa er nu vores allernaadigste Vilje og Befaling, at du anvender ald muelig Flid til at skaffe Enighed og god Forstaaelse imellem Sognefolkene og Sognepræsten og tilholder enhver at efterleve, hvad de efter Loven, Ritualen og Forordningerne ere pligtige. Derefter du allerunderdanigst dig kanst have at rette.“

Magister Langgaard vinder altsaa jo ogsaa her. I Hovedpunktet med Skoleholderen faar han jo fuldstændig Ret, men han taber alligevel Modet over den almindelige Befolknings Modstand. Den 22. Marts 1748 ansøger han om sin Afsked, og 19. April modtager Biskop Brorson efterfølgende Skrivelse som Svar:

„Efterat vi udi Anledning af den Tvistighed og Misforstaaelse, som vi for nogen Tid siden maatte fornemme at have yttret sig og rejst sig imellem Lærerne og Tilhørerne udi Vust Sogn og Menighed udi det dig allernaadigst anbetroede Stift, hvilke, nemlig Tilhørerne, især klagede over, deels at deres Læreres Prædikener formedelst de derudi fremførte fremmede og forblommede Talemaader var for dem mørke og uforstaaelige, deels at Præsterne udi Skriftestoelen i Henseende til Absolution ikke vilde holde sig Ritualet efterrettelig, med videre, have derpaa under 16. Februar nestafvigte allernaadigst rescriberet dig at anvende ald muelig Fliid til at stifte Enighed og god Forstaaelse imellem Sognepræsten Magister Anders Langgaard og Sognefolkene, og tilholde enhver at efterleve, hvad de efter Ritualet og Forordningerne ere pligtige; men fornevnte Magister Anders Langgaard udi indkomne Memorial af 22. Marti nestafvigte allerunderdanigst haver andraget, at han ønsker Forløsning fra sit udi bemeldte Menighed førte Embede, det han i Henseende til den bestandige Forfølgelse, han maa lide baade af fremmede udenfor Menigheden, der anfører og ophidser hans Tilhørere, saa og af Sognefolkene, der saa ofte har angivet og anklaget ham udi saadanne Ting, hvor han blot har søgt deres Sjæles Bedste, ligesom de endnu fare fort i samme Sind og nyeligen i samme Materie har ladet indstevne 80 Personer til Han-Herreds Ting, under saadan langvarig og uophørlig Tumult, Uorden og Fjendskab kan ikke andet end gøre sukkende; thi ville vi efter derom allerunderdanigst gjort Ansøgning og Begjering hermed have fornevnte Magister Anders Langgaard fra sit hafte Embede, som Sognepræst til forskrevne Klim-Torup og Vust Sogne allernaadigst forløset.“

I Pastoratet var der ca. 75 vakte, og mellem dem var der stor Sorg. Kort efter drog Langgaard til Herrnhut sammen med omtrent 20 vakte fra Klim og Vust. Langgaard blev siden Præst nede i Tyskland i Gnadenberg og rejste til sidst til Amerika.

Om Krogstrup siger Paludan i sit Mnskr. om Præsterne i Aalborg Stift: „Han rejste til Herrnhut, og aldrig har man siden

enten hørt eller spurgt til ham, ved derfor hverken, hvor han er støjen eller fløjen*)“.

Af Biskop Brorsons hele Forhold under denne Strid ses det tydelig, at Biskoppen har agtet disse Præster for kristelige og redelige Mænd, men han har jo ganske vist ment, at deres Prædiken ikke stemmede med den evangeliske Bekendelse. Den Frygt for Brødremenigheden i det først citerede Brev til sin Broder viser sig jo at være aldeles ugrundet, idet Menigheden selv fordriver de to Præster. Men selv de vakte var vist ikke saa selvstændige i deres Religiositet, som man ofte er tilbøjelig til at tro. Jørgen Lundby**) skriver: „Brødrenes Dom over Karakteren af det vakte Lægfolks Religiositet er ikke ubetinget gunstig. Man var vant til en intensiv Udfoldelse af Troslivet hjemme baade med Hensyn til Vandel og Offervillighed for Kristi Riges Udbredelse og ventede derfor at se det samme her. Det er let nok for dem at drage Folk til sig, men vanskeligt at lægge Alvor ind i deres Liv.“

En Udtalelse af Emissær Bloch fra hans Besøg i Fyn og Jylland 1758 er saare betegnende. Han skriver: „De vakte i Danmark og Norge ligner hinanden; de er meget forhippede paa at høre og hænger ved Mennesker. En begavet Præst, ja endnu mere en Broder fra Menigheden, kan let drage dem til sig. Dog har jeg til min Trøst fundet, at der paa hvert Sted har været nogle, for hvem det ikke var nok at blive elsket af Brødrene og selv blive regnet for Brødre, men hvem det kommer an paa at have og beholde Manden selv, hans Naade og Nærhed, den sande Trøst af hans Blod og blodige Forsoning og Følelsen af hans Vunder.“

Den sidste Del af det attende Aarhundredes Kirkehistorie viser, at han har Ret. Den letvakte første Begejstrings Hede afkøles ret hurtig.

Den Mangel paa religiøs Evne, der gennemgaaende præger det 18. Aarhundredes hele hjemlige Kirkeliv, giver sig Udslag i bristende Evne hos Sjælesørgerne til at nære og lede den opstaaende Bevægelse.

*) Wiberg: Alm. dsk. Præstehistorier II 222—23.

**) Herrnhutismen i Danmark Side 105.

Langgaards Efterfølger i Embedet som Sognepræst for Klim, Torup og Vust Menigheder var Rudolf Abraham Ballow, der 11. Maj 1748 blev forflyttet hertil fra Munkebo.*) Da han søgte om at blive fri for at holde en Kapellan, blev hans Ansøgning vel under 25. Novbr. 1748 afslaaet, men Kapellanens Løn blev dog nedsat fra 150 til 100 Rdl. aarlig. 14. Febr. 1749 kaldtes da efter Ballows Forslag Studiosus Jens Jespersen til Kapellan i Klim, Torup og Vust. De var begge ivrige Modstandere af Herrnhutismen, og Klim og Vust blev ikke længere Brændpunktet for Egnens kirkelige Liv eller Arnested for Herrnhutismen i Aalborg Stift, som de faktisk havde været i Fyrreerne lige indtil Langgaards Bortrejse.

V.

1750 blev Pastor Cay Praëm kaldet til Sognepræst for Øsløs, Vesløs, Arup paa Hannæs. Han var Søn af den førnævnte Th. Praëm fra Hjørdemaal. Her blev i Aaret 1772 den *første jydsk Broderforening „Societet“ dannet*. Efter at Kristiansfeld var bleven anlagt, rettes den herrnhutiske Mission paa Organisationen. Overvejende drives Opbyggelsen i private Sammenkomster**) mellem „Søskendene“ i deres eget Sogn; vi kan sammenligne dem med de herrnhutiske „Baand“, en Del Personer, der i Fællesskab læser et Stykke af Bibelen, udtaler sig derom for hinanden og beder knælende.

1767 var Ægteparret Erik og Marie Brau kommen til Hovedgaarden Hindsels paa Thyholm. At Brau straks søgte op til Præsten i Øsløs, da han kaldte paa ham, var en Selvfølge. Øsløs-Societet havde ved sin Begyndelse ca. 100 Medlemmer, deraf en Del fra Gøttrup og Vust. Fra Gøttrup var der omtrent 20, der desuden holdt Møde hos Broder Jens paa Gøttrup Nørsgaard. I Øsløs blev bygget Forsamlingshus 1773, og det blev indviet under Bøn og Taarer. „Efter dette første Kærlig-

*) Se Samlinger til Fyns Historie og Topografi V 371.

**) J. Lundby: Herrnhutismen i Danmark Pag. 154.

hedsmaaltid var „Søskendene“ enige om, at ingen Nadver havde været dem *saa* velsignet“, skriver Jørgen Lundby.

I det hele minder disse „hellige“ Forsamlinger meget om Kvækernes, og det er en taaremættet Luft, der slaar os i Møde. Naar den udsendte Emissær har faaet Sjælens Strenge til at bæve ved sin i høj Grad blødsødne og følsomme Forkyndelse, der bæres af Herrnhutismens bløde Inderlighed, da rinder Angerens bitre og Glædens milde Taarer. Der er megen Tillid og megen Hengivelse og Følelse, megen Begærlighed efter Guds Ord, men lidt nok af Selverkendelse og Kraft hos disse vakte.*)

Biskop Chr. Møller sammenligner i sit Skrift „Herrnhutismen“ Zinzendorf og Grundtvig og hævder deri**), at Zinzendorf miskendte selve Kirkeordet, nemlig det Guds Ord i Menigheden, og at Brødremenigheden ikke har forandret sin Ligeegyldighed for Kirkeordets Betydning, som det bruges ved Daab og Nadver, og deri har han sikkert ogsaa Ret.

Som Grundtvig var afvisende overfor Brødremenigheden, stillede han sig ogsaa i den skarpeste Opposition til den herrnhutiske Bevægelse i det hele. Ja, han benævner endog den Zinzendorfske Reformation som ukristelig. I sit Kirkespejl fra 1863 skriver han om Herrnhuterne Pag. 296-97-98:

„Det er bekendt nok, at Herrnhuterne udgav sig for de gamle Hussiters Børn, der, under Navn af bømiske og mæriske Brødre, havde efter Trediveaarskrigen fristet en kummerlig Tilværelse og udvandrede i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede, især til Projsen og Nordtyskland, men at man stærkt har angrebet Sandheden heraf, fordi det var en ringe Del af disse, der kom til Herrnhut, og kun nogle af deres Sædvaner beholdtes; men det er *saa* meget ubetydeligere, som Zinzendorf baade rimeligvis var af hussitisk Afkom og lod sig vie til Biskop hos de mæriske Brødre; thi paa den lille Pave i Herrnhut, Grev Nikolaj Zinzendorf, og hans Betragtning af Kristendommen, der ene kan kaldes vitterligt i Henseende til det hemmelighedsfulde Broderskab, maa Kirkehistorien fæste sin Opmærksomhed.

*) J. Lundby: Herrnhutismen i Danmark Pag. 164.

***) Chr. Møller: »Herrnhutismen« Pag. 25—26.

Dette vil nu ingenlunde sige, at vi skulde sigte ham som Hvede med alle hans Hjertes Begæringer; thi dette er kun en Uskik i Nyaarstiden, som vi vel er mer eller mindre smittede af, men maa frem for alt undgaas, naar vi fortæller Kirkehistorie, hvor der slet ikke maa spørges om, hvad vi er i os selv, men kun om, hvad vi siger og gør og vil gøre gældende i Menigheden. At derfor Zinzendorf i sin Tid blev betragtet fra den ene Side som en Guds Engel og fra den anden som en Djævel, det havde han tilfælles med Luther og alle fremragende Reformatorer; saa Spørgsmaalet er kun, hvordan han som Reformator udtalte sig om den sande Kristendom, og især, hvilket Præg han aabenbar gav den Menighed, han samlede i Herrnhut, hvor han snart under Navn af Biskop og snart under det beskednere Navn af „Brødrenes indviede“ (ordinarius fratrum) aandelig herskede som en Kristi Statholder paa Jorden. Han sagde da rentud, at vel stemmede alt i Herrnhut godt nok overens med den augsburgske Konfession, men dog holdt han og hans Menighed Broderskab ej blot med Calvinister og Hussiter, men med dem af alle Religioner, som bekendte sig til vor Herres Jesu Kors og Blod og vilde have Fællesskab med ham i alle Maader, som en Brud med sin Brudgom uden at lade sig forstyrre deri af nogen Bogstav-Skrift, Lov-Trældom, Professor-Klogskab eller Fornuft-Slutninger, og saa forargelig som denne Tale maatte klinge baade i Pietisternes, Bibelrytternes og de matematiske Teologers Øren, saa lod den sig dog baade tage i god kristelig Mening og syntes at henpege paa en grundhjertelig, apostolisk Tankegang, som maatte genfødes, hvor det kristelige Menighedsliv, som et Liv i Kristus til hans Ære, med uforstyrret Fred og utabelig Glæde, skulde fortsættes og fuldføres. Vist nok maatte alle ægte og noget oplyste Lutheranere med Bengel og Fresenius føle sig frastødte ved Grevens skødesløse og verdslige, fornemme Kavaler-Stil, som en aldeles uægte Efterligning af Luthers trohjertede Frisprog, og endnu mere frastødte ved Smagløsheden og Slibrigheden i Grevens Salmebog, hvor der ikke blot vrimlede af Kors og Nagler, Blod og Vunder, men ogsaa af de mest kødelige Udtryk om det saakaldte aandelige Ægteskab mellem Herren og hans Menighed; men da Aandløshed og Smagløshed paa den Tid hørte til Dagens Orden,

vilde Kirkehistorien dog næppe blot af den Grund turde stemple den Zinzendorfske Reformation som ukristelig, skønt han ikke, som Kvækerne, rent ud forkastede Daaben og Nadveren, dog under disse hellige Navne indførte selvgjorte Skikke, der hverken med Indstiftelsesordet eller i Betragtning af den kristelige Saliggørelses-Orden retter sig efter Menighedens Vidnesbyrd fra Begyndelsen, saa er den saakaldte Bødre-Menigheds Ukristelighed soleklar.

Hermed er da den herrnhutiske Brødre-Menighed, med sin Daab til Kristi Død uden Daabspagt og med sit Kærlighedsmaaltid i Mørket, overladt til den almindelige Verdenhistorie; saa dens Ære eller Skam maa agtes som dens egen og er den hellige, almindelige Kirke og dens Helgen-Fællesskab aldeles uvedkommende.“

I en Anmærkning hertil skriver Jørgen Lundby*):

„I Brødremenighedens Salmebog findes saavel Daabs- som Nadverritualet, Indstiftelsesordene lyder nøjagtig som Kristus udtalte dem for sine Apostle. Foran Døbeordene har Zinzendorf indføjjet „Til Jesu Død“, hentet fra Romerbrevets 6. Kapitels 3. Vers. Denne Tilføjelse mener Grundtvig gør Brødremenighedens Daab ukristelig. Zinzendorfs Opfattelse af Daaben i Pauli Aand beviser dog ret forstaaet netop det modsatte.“

Pastor Praëm i Øsløs var jo selv Broder og meget nidkær for Frelserens Sag. Alle de andre Præster i Egnen var imod Herrnhutismen; dog tillod Pastor Lind i Hjortdal og Jørgen Clementin i Ketrup Emissær Bloch at prædike.

I Klim kom det derimod til meget stormende Optrin. Student Ole Bagger Praëm holdt gudelige Forsamlinger for Pastor Langgaards Tilhængere, men Præsten og Herredsfogden (Herredsfogden boede i Klim paa den Tid) mødte og forbød ham at tale. Dog samledes man hemmeligt baade i Kajgaard i Klim og Sønderhaven i Vust. Men mere og mere søgte de vakte til Øsløs, og det varede ikke længe, før hele Egnens kirkelige Liv samles med Pastor Praëm som Leder og Fører. Han var meget mere Diplomat end Pastor Langgaard, maaske ogsaa mere *fast* i hele sin Optræden. Til Tider kom der dog noget syge-

*) Herrnhutismen i Danmark Pag. 194.

ligt overspændt over hans Forkyndelse. — Da Praëm i 1791 tog sin Afsked, havde Bevægelsen kulmineret. Op gennem forrige Aarhundrede træffer vi kun svage Efterdønninger af disse kraftige kirkelige Bevægelser i Klim og Øsløs Pastorater. Det var ikke tilfældigt, at det netop blev i disse Egne, at en af vort Lands mest kendte Frimenigheder voksede frem. En historisk Grundvold var lagt, og Vejen var beredt af Langgaard og Praëm og de andre Præstebrødre.

Ja, naar engang Hanherreds ejendommelige kirkelige Historie skal skrives, da bliver den her kort skildrede Bevægelse den Traad, man først maa have fat paa; for bag efter Vækkelsen kom jo „Oplysningen mild og blid“. Efter de trange Tider for Folk og Fædreland stod frem de store Mænd, der som funk-lende Stjerner formaaede at sprede Lys og Glans blandt de mørke tunge Skyer. Trangen til Oplysning og Frigørelse blev den stærkeste Magt i Folket, og det kom saa skønt til at gaa i Opfyldelse, hvad Grundtvig synger:

Som Solen skinner i Foraarstid,
og som den varmer i Sommerdage,
al sand Oplysning er mild og blid,
saa den vort Hjerte maa vel behage.

Vorherre vidner, at Lys er godt;
som Sandhed elskes, saa Lyset yndes,
og med Vorherre, som ler ad Spot,
skal Værket lykkes, som her begyndes.

FORTIDSMINDER I THY OG HANHERRED.

AF P. L. HALD.

SLÆGTLED efter Slægtled forsvinder; hvad en Slægt udrettede og virkede glemmes. Sjældent bevares Erindringen om en Tid, uden at den har været rig paa flere eller færre større Begivenheder, og Minderne bliver færre og færre, jo længere vi kommer tilbage i Tiden. De skrevne Minder hører først op. Tidens Tand og manglende Omhu har ødelagt dem. Længere tilbage har man Indskrifter i Sten; de trodser tildels Tiden; men naar vi kommer til den Tid, da Skrivekunsten ikke var til, og selv om man havde kendt den, ikke havde Midler til at gemme dens Optegnelser, ja, da maa vi søge helt andre Veje for at komme til Kundskab om Slægterne og deres Levevis. Vi maa undersøge deres Efterladenskaber, som vi finder dem i Jorden. Det er et besværligt og langvarigt Arbejde, men et Arbejde, der i de to sidste Menneskealdre har kastet Lys over Danmarks Forhistorie og skaffet os et betydeligt Kendskab til de Mennesker, som for Aartusinder siden færdedes i Danmark og levede under hine Slægters nøjsomme- lige og fra vore Forhold saa vidt forskellige Livsvilkaar i Kamp med en overmægtig Natur.

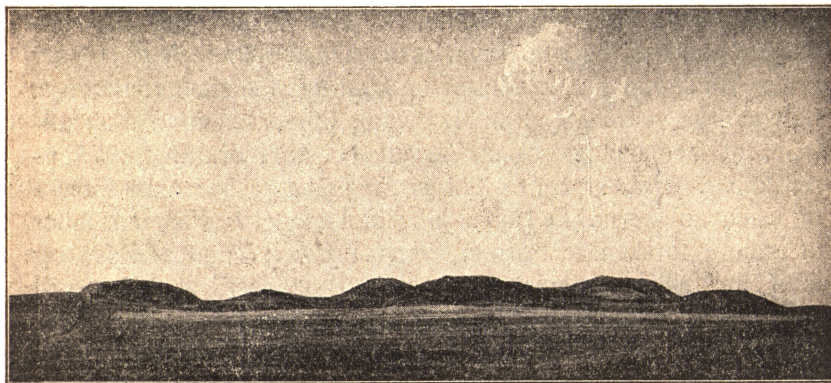
Naar de første Mennesker er komne til disse Egne, har man ingen Anelse om; kun véd man, at det har været i en meget tidlig Tid. De første Mennesker, der færdedes her i Thy og Hanherred, var Stenalderens Folk; deres Efterladenskaber findes rundt om i og paa Markerne. Deres Ejendele har i Begyndelsen været faa og fattige, og haardt har de maattet kæmpe for det daglige Livs Fornødenheder. Egnen

har den Gang været dækket med Skov; derom vidner de mange Fund i Moserne af Planterester, som hyppig findes, og Egnen har ogsaa geografisk set haft et helt andet Udseende, særlig i Nordthy og Hanherred, hvor Vesterhavet og Limfjorden har været i Forbindelse med hinanden, og op af dette Hav ragede Hanstholmen, Østholmen og andre højtliggende Punkter som Øer. Ved dette Havs Kyster og ved de mange Vige og Bugter, som Limfjorden den Gang saa ødselt havde udstyret Thy med, mange flere end nu, der levede Stenalder-folket, og der finder vi ogsaa Levningerne fra deres Opholdssteder.

De ældste Stenalderfolk her i Thy boede ved det nuværende Hokser og rimeligvis ogsaa andre Steder. Ved Hokser findes rundt om paa Markerne en Mængde Redskaber, færdige, halvfærdige, ødelagte, Flintblokke og lign., saa man maa antage, at her har været et Værksted for Tilvirkning af Flintredskaber. Fra en yngre Tid af Stenalderen har man mange og usædvanlig smukke Fund, ikke blot af slebne Flintredskaber af mange forskellige Former, men ogsaa i Fund af Rav, og man har tillige paavist forskellige Bopladser, saaledes ved Bulbjerg (Trollding), Øsløs n. Skole og Knudsbjerg N. Ø. for Sennels. Paa disse Steder finder man Flintredskaber spredt over Markerne som ved Hokser, kun stammer de fra en noget yngre Tid. Øst for Øsløs findes en Affaldsdyngge fra den samme Tid, hvilken dog efter endt Undersøgelse ikke formodes at indeholde Ting af særlig Interesse, men navnlig udmærker sig ved sit Indhold af store Østersskaller, der sammen med de øvrige Ting, der findes i Dyngen, danner Affald fra Maaltiderne. Det er imidlertid uden for al Tvivl, at der ved nøjere Eftersøgning vil kunne findes endnu flere Bopladser, Affaldsdynger og lign.; hele Landet er jo i den Henseende, som en oldkyndig Mand har sagt, et helt Musæum.

Til endnu nærmere at kunne gøre Rede for Stenalder-folkets Bopladser her paa Egnen er vort Kendskab altsaa for ringe; men sikkert har der ved Stenalderens Slutning boet en efter Forholdene talrig Befolkning, hvad altsaa de mange Fund af Flintredskaber tyder paa; men de største og mest iøjne-faldende Minder fra den Tid er det ikke ubetydelige Antal

Stenaldershøje, som ligeledes findes spredt over hele Eggen, og som sammen med Højene fra den efterfølgende Bronzealders Tid indtager en fremtrædende Plads i Landskabet. Det er ikke for meget sagt, at man vanskeligt vil kunne komme et Sted — i alle Tilfælde i Thy og paa Hannæs — uden at man kan se flere Høje. Alt i alt findes der i de fire Herreder i Thy ca. 3000 Høje fra Sten-, Bronze- og Jernalderen. Flere Steder ligger de samlede i Grupper, af hvilke her nævnes Gruppen af Bronzealdershøje ved Vester Vandet. Talrigst findes Højene i den midterste og østlige Del af Thy.

Højgruppe ved V. Vandet.

Fra Bronzealderen finder vi ogsaa Redskaber og Vaaben af Bronze; fra den samme Tid maa nævnes det store Guld-fund fra Nors, hvor man i en Urne fandt ca. 100 smaa Baade af Guldblik, om hvis Benyttelse man nærer Tvivl. Muligvis har det været en Gave til Guderne, en Gave, der paa denne Maade blev ofret for atter i vor Tid at blive fundet. Rester fra Bronzealdersbopladser vil sikkert ogsaa kunne findes. Det er saaledes uden for al Tvivl, at der i Nærheden af Øsløs findes en saadan. Ved Vesløs og Hundborg findes store Urne-begravelser fra samme Tid.

Til den ældre Jernalders Tid er vort Kendskab kun ringe, men det vil sikkert vokse betydeligt ved fremtidige Undersøgelser. Dette Tidsrum regner man fra ca. Aar 400 før Kristi

Fødsel til Aar 1000 efter Kristi Fødsel. Fra dette sidste Tidsrum, Vikingetiden, har man i Thy og Hanherred adskillige Minder.

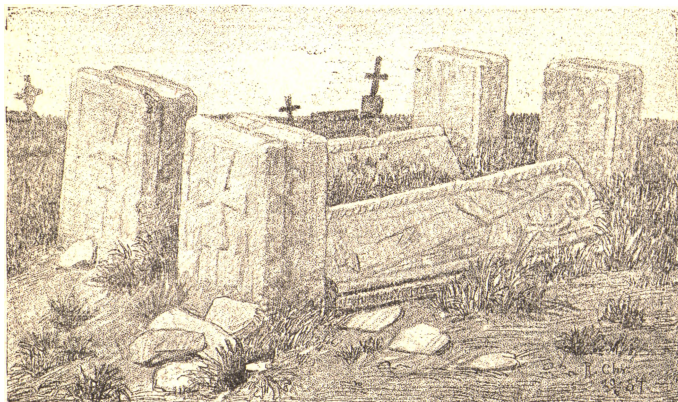
I Nærheden af Tømmerby St. ved Thisted—Fjerritslevbanen ligger et ejendommeligt Oldtidsminde, som er særlig iøjnefaldende ved de mange Sten, der staar eller ligger spredt over Pladsen. Ved de foretagne Undersøgelser har det vist sig, at det er en Begravelsesplads fra Vikingetiden, selv om man endnu ikke har fuld Rede paa forskellige Ejendommeligheder ved Fundene. Sandsynligheden taler for, at det er nordiske Vikinger, som her har fundet deres sidste Hvilested, og dette er i og for sig heller ikke nogen urimelig Tanke, da vi med Vished véd, at Vikinger fra Norge meget tidt foretog „praktiske Studier“ i Limfjorden og de tilgrænsende Landsdele. Fra en lidt senere Tid véd vi saaledes at fortælle om den norske Konge Harald Haardraade, at han engang, da han blev forfulgt af Svend Estridsen, maatte slæbe sine Skibe over Løgstør Grunde og derpaa flygte Vest ud af Limfjorden. Det er selv sagt, at han og hans Ledsagere maatte være nøje kendte med Limfjordens Kringelkroge, for at de paa denne Maade kunde undslippe, og dette Kendskab til Forholdene er kun naaet ved hyppige Besøg. At Thy og Hanherred ved saadanne Lejligheder er blevne hærgede og plyndrede, er sikkert nok, og muligvis stammer Begravelsespladsen ved Tømmerby fra et lignende Togt.

Fra den senere Jernalder og den tidlige Middelalder stammer ogsaa de mange Voldsteder, der ligger spredte over hele Thy. Den smukkeste Voldplads og en af de bedst bevarede i hele Landet er „Sjørring Volde“. Den har tilhørt Kronen, men var ikke Opholdssted for Kong Knud den hellige paa hans Flugt for de oprørske Bønder, hvilket adskillige har ment; han kom nemlig over Limfjorden ved Aggersborg; men det er nok troligt, at Borgen er stormet og brændt ved samme Lejlighed.

Sjørring Kirkegaard gemmer i „Bispegraven“ efter Sagnet Mindet om den uhyggelige Farsot, der kaldes „den sorte Død“, og som paa Valdemar Atterdags Tid hærgede Landet. Graven er ogsaa gammel, rimeligvis fra det 13. Aarhundrede; men

det er sandsynligt, at de Sten, der nu er samlede til én Grav, har tilhørt mindst fire forskellige Grave; med Sikkerhed véd man ikke, om der er nogen virkelig Forbindelse mellem Graven og de dertil knyttede Sagn.

Endnu skal blot nævnes den Juleaften 1260, da Adelsmanden Niels Glob tog Hævn over sin Frænde Børglumbispen Oluf Glob og dræbte ham foran Alteret i Hvidbjerg Kirke paa Thyholm, før vi vender os til Minder af en helt anden Natur.

Bispegraven i Sjørring.

I Slutningen af Knud den stores Regering kom Præsten Thøger fra Norge til Thy og prædikede paa Thyholm, hvor han byggede sig et lille Kapel af Rør og Riskviste; han har maaske nok ikke været en af de første, der har prædiket Kristendommen i denne Egn; men i alle Tilfælde har han været den, der har haft den største Betydning for det senere kirkelige Liv i Middelalderen. For sin store Fromhed blev han erklæret for Helgen, og som saadan blev han berømt over hele Landet, ja selv over til Skaane naaede hans Ry, og mange Mennesker drog til hans Grav for at blive helbredede.

Hans Ophøjelse til Helgen gav imidlertid Stødet til Oprettelsen af Augustinerklosteret i Vestervig, hvilket vandt stor Rigdom og Anseelse ved den berømte Helgen, hvis Navn endnu den Dag i Dag er et hyppigt benyttet Mandsnavn i Thy.

Det har muligvis ogsaa været i Vestervig Kloster, at den lærde Mand levede, der oversatte Lucidarius, en gammel Folkebog; det er saa meget mere sandsynligt, som det eneste Sted i Danmark, der nævnes i Bogen, er Hanstholmen. Der staar saaledes: „En Del af Verden er og Danmark. Der er og en Stad, hedder Hanstedholm. Der uden for ligger Brændingen i Havet“. Bogen indeholder iøvrigt en broget Blanding af Middelalderens Viden paa alle Omraader og er affattet i Spørgsmaal og Svar.

Paa Vestervig Kirkegaard findes Liden Kirstens og Prins Buris' Grav. Folkevisen fortæller om Liden Kirstens sørgelige Død og om, at Kongen, hendes Broder, lader hendes Elsker Prins Buris blinde og den ene Fod afhugge for dernæst at lade ham føre til Vestervig, hvor han bliver lænket til Kirkegaardsmuren.

»Derved gik Buris i elleve Aar,
hver Dag han til hendes Grav mon gaa.
Han monne det hver Dag af Kongen tinge,
han maatte i Klostret begraves hos hende.«

De i den nyere Tid foretagne Undersøgelser af Graven og Stenen synes fuldstændig at bekræfte Visens Indhold.

En anden Folkevise synger:

»Skammel han boer sig nær i Thy.«

Det er Visen om Ebbe Skammelsen, hvis Begivenheder foregaar paa Gaarden Nordentoft i Sjørring Sogn. Ebbe Skammelsens Fæstemø bliver forlokket til at svigte ham for derefter at ægte hans Broder. Ebbe kommer imidlertid hjem til Brylluppet; men det blev en sørgelig Fest; thi han dræbte baade Brud og Brudgom, og Visen slutter saaledes:

»Gud naade unge og gamle med,
som saa skulle Bryllup gøre.
Den Vin er sur, den Mjød er besk,
hvor man slig Tidend skal høre.

Fordi træder Ebbe Skammelsen saa mangan Sti vild.«

Det var Folkevisens Minder; men iøvrigt er de skriftlige Beretninger fra Middelalderen faa. Her skal blot nævnes, at

fra den Tid stammer Runestenen, der er indmuret i Thisted Kirketaarn; den er en af vore yngre Runestene og bærer Indskriften: Tord Amdissøn hviler her. Iøvrigt findes der i Egnen enkelte andre Runestene.

I det 16. Aarhundrede hærgedes Egnen af Sandflugten, vel nok som en Følge af den hensynsløse Ødelæggelse af Skovene, af hvilke baade Thy og Hanherred indtil den Tid har været dækket.

I gamle Beretninger læser man om den til Tider haabløse Kamp mod Sandhavet; Enge, Marker og Moser ødelægges, Byer og Kirker maa flyttes, undertiden flere Gange, og maa endda saa opgives og forlades. Tillige har Svenskekrigene naturligvis ogsaa paa mange Maader yderligere bidraget til at forøge Fattigdommen og Elendigheden, saa at det bliver et trist Billede, vi ser for os, naar vi tænker paa Thy og Hanherred i det 16. og 17. Aarhundrede.

Men det var ogsaa Overtroens Tid.

Rygtet om den store Besættelse i Thisted Aar 1696 fløj ud over hele Landet og fyldte mange med Uro og Rædsel. I en gammel Dagbog læser vi følgende om Forholdene: „Adskillige Personer haver haft nogen sælsom Skik paa sig, ligesom de skulde være besatte, hvorfor de og bleve ansete af mange, især af Sognepræsten Mag. Oluf Bjørn.“ Denne Besættelse blev Aarsag til den sidste større Hekseproces i Danmark, og den blev senere af den oplyste Samtid opfattet som et „skammeligt Bedrageri“, men maa nu snarere opfattes som en hysterisk Epidemi. (Hallager: Mag. Ole Bjørn og de besatte i Thisted.)

Endnu skal imellem de historiske Minder fra disse Egne nævnes den Strid om Aggerlangen, som i Aarhundreder er ført mellem Limfjord og Vesterhav. Tangen har til Tider været saa bred, at der har været Plads til Byer og frugtbare Engstrækninger, og til andre Tider har den kun været en ubetydelig Strimmel Land, gennembrudt flere Steder og ved Højvande delvis overskyttet af Bølgerne. Mest er det gaaet ud over Agger Sogn, der har set Byer og frodig Mark forsvinde i Bølgernes Dyb, saa at der, hvor man for Aar tilbage høstede paa Markerne, der „høster“ nu Aggerboen i Havet.

Der kunde endnu omtales mange andre historiske Minder

og nævnes Navne paa Mænd, der ogsaa har haft Betydning for dansk Aandsliv; men af det allerede anførte vil man se, at selv om disse Egne ved deres afsides Beliggenhed til Tider har staaet uden for Begivenhedernes Gang i det øvrige Land eller kun langsomt er fulgt med Udviklingen, saa gemmes her dog Minder, som det er Eftertidens Pligt at værne og frede om, og om muligt at fremdrage andre, som henligger upaaagtede; men det er netop saadanne Opgaver, som „Historisk Samfund for Thy og Hanherred“ har til Maal.

JOHANNES HOLM.

EN LEVNEDSTEGNING AF N. SODBORG, VESLØS.

NAAR jeg har kaldt denne lille Skildring en Levnedstegning, saa maa jeg straks dertil forudskikke den Bemærkning, at den i egentligste Forstand kun fortjener Navn af Brudstykke, da der er en Del af denne Mands Liv, som for mig ligger i Mørke, nemlig hans Barndom og første Ungdom, som jeg ikke har kunnet faa mindste Oplysning om.

Ej heller er noget skriftligt bevaret om hans Liv, men Mindet om denne ret mærkelige Mand lever endnu her paa Egnen, og det er paa Grundlag af, hvad ældre, troværdige Folk, som har gaaet i Skole til ham og kendt ham godt, har fortalt, at jeg her har forsøgt at tegne et Livsbillede.

Vesløs Kirkebog udviser, at Johannes Holm fødtes i Aaret 1800, men hvor han fødtes, hvem hans Forældre var, og hvordan og hvor hans Barndom henrandt, derom kan jeg som sagt desværre ikke give nogen Oplysning.

Han havde en Søster, som var gift med en Købmand Kold i Nibe, og hos dem var han en Tid i Købmandslære eller i det mindste hjalp til i Butikken. Det var nok her, at han i en Gigtsygdом paadrog sig den Legemsskade, som han bar paa hele sit Liv; han var nemlig halt, det ene Knæled var stift.

Senere kom han til København og lærte der Snedkerhaandværket, og under sin Læretid havde han døjet meget ondt.

Det var vistnok i København, at han fik Tanken om at blive Lærer. Hvorledes han naaede dette Maal, véd jeg ikke, men han skal have taget Eksamen som Privatist.

Første Gang, vi træffer Holm som Lærer, er i Vust Holme Skole. Allerede der fik han et kendt Navn ved de gudelige

Møder, som han en Gang ugentlig afholdt i Skolen. Der kom mange til disse Møder, selv Folk her fra Hannæs skyede ikke den besværlige Vej, men søgte hen for at høre ham.

I 1834 kom han som Skolelærer og Kirkesanger til Vesløs. Her var ogsaa dengang Jordlod til Skolen, og Holm blev snart bekendt som en meget dygtig Landmand. Hvert Aar dyrkede han en Del Kaalrabi til Foderbrug til sine Kreaturer, og Folk, som ikke før havde set sligt, gjorde Nar ad ham og mente, at Manden halvvejs maatte være gal, at han vilde øde sin Jord til saadan noget. Holm blev dog ved med at dyrke Kaalrabi og lod dem vide, at den Tid nok skulde komme, at man vilde indse, at det ikke var saa helt tosset, som han bar sig ad; og Tiden har vist, at han fik Ret.

Lærer Holm var saaledes noget af en Foregangsmand paa Landbrugets Omraade, men der var ogsaa andet af det, som den kommende Tid skulde fostre i saa rigeligt Maal, der, skønt uklart, dæmrede for hans Syn.

Han syslede nemlig med den Tanke, at der maatte kunne laves en Slags Vogn eller Maskine, som kunde køres ved at trædes af den kørende selv. Man kan vel sige, at det var Fremtidens Cykle, som her stod i Taage for hans Blik. Han prøvede ogsaa paa at føre Tanken ud i Virkeligheden. Han tegnede, lavede Modeller og gjorde sine Beregninger, og da han mente, at nu var han Maalet nær, lod han sin Nabo Smed Kjeld Jepsen smede for sig i to Dage efter disse Tegninger og Modeller. Folk gjorde jo Nar deraf, og en af hans Sognefolk bandte paa, at han vilde med Glæde give ham en Specie for at køre med ham til Vesløsgaard.

Det blev ogsaa kun et meget maadeligt Resultat, der kom ud deraf, og han maatte erkende, at han ikke formaede at løse denne Opgave; det var forbeholdt den kommende Slægt.

Det var i Vesløs, at han giftede sig. Hans Kone havde i sin Tid været en af hans ivrigste Tilhørere i Vust Holme Skole. Alligevel blev dette Ægteskab meget ulykkeligt, og det blev for Holm en Kilde til megen Sorg og Kummer, og han led usigeligt meget derunder. Dog lærte han at bære dette Kors med den rette Taalmod og Ydmyghed; aldrig skulde man høre ham klage, ej heller blev han bitter i Sindet, men kunde vedblive at be-

vare Haabet om, at det engang skulde blive bedre. De havde flere Børn, som nu alle er døde.

Det mest fremtrædende i Lærer Holms Liv er dog det religiøse, han var en sjælden dyb, religiøs Natur. Der er meget, der tyder paa, at det var under Læretiden i København, at han blev vakt til bevidst religiøst Liv. Han talte ofte om Jacob Chr. Lindberg, og om denne Mands sejge, udholdende Kamp for Grundtvigs Tanker, og Lindberg stod altid for Holm som Idealet af en Mand. Maaske har han hørt Lindberg i København, det er troligt nok.

Som Lindbergs ivrige Tilhænger fik han ogsaa Grundtvigs Tanker kær, og han tilegnede sig dem og kæmpede for dem, naar Lejlighed gaves.

Han havde en egen mild, overbevisende Maade at fremsætte sine Tanker paa. Folk forstod ham vel ikke altid, og ofte stødtes de bort, naar han søgte at overbevise dem, vel ofte, fordi de følte, at han var dem langt overlegen i aandelige Spørgsmaal, og saa hed det, at han var en Særling.

Han led tit af haarde, religiøse Anfægtelser, og de trykkende Forhold i hans Ægteskab bidrog vel ogsaa dertil, og da var det tunge Tider for Holm. Naar han under saadanne Anfald færdedes i sin Stald eller Lade, kunde han gaa og synge Salmer, saa det hørtes langt ud paa Vejen.

Dette blev ofte misforstaaet, det var religiøst Sværmeri og Forskruethed, hed det, skønt Sandheden var, at han gennem dette kæmpede den haardeste Kamp for at faa Fred i sin Sjæl. Noget usundt, pietistisk kunde der vel nok ofte være over det, men for Holm var det den fulde Sandhed, hos ham var der ingen Leflen med Hykleri.

Vender vi os nu til Holms egentlige Gerning, Skolegerningen, saa faar vi ogsaa der fra alle, der kendte ham, det Vidnesbyrd, at han var en dygtig Lærer. Men ogsaa i Skolen traadte det religiøse meget stærkt frem. Om Morgenens, før Undervisningen begyndte, holdt han Bøn og sang en Salme med Børnene, og naar det saa blev Middag, og Børnene skulde hjem, sang han igen et Par Salmevers. Før Eftermiddagsundervisningen begyndte, blev der igen sunget et Par Vers, og Dagens Arbejde sluttede han med Bøn og Sang.

Der kan med Rette indvendes, at det var for meget af den Slags for Børn, og der var vel ogsaa nok nogle af disse, som ikke kunde følge med. Men alligevel lyder det Vidnesbyrd fra dem, der gik i Skole hos ham, at de fleste fandt det naturligt og var glade ved det.

Han havde nemlig en sjælden Evne til at fortælle, og han kunde faa Børnene til at lytte dertil med Glæde.

Her i den lavloftede Skolestue var den af Livet saa haardt prøvede Mand størst; her kunde det bedste og ædleste i hans Natur folde sig ud, saa det mærkedes, at det ikke alene var en erfaren og prøvet Mand, der kendte til Lidelser og Sorger, men ogsaa en Mand, der havde fundet Trøst og Fred der, hvor de virkelig er at finde.

Naar han mild og venlig stod mellem sine Børn og fortalte, da var der over hans Tale en Troværdighed og Inderlighed, som fandt Vej til Barnehjertet. Hans Elever vidner om ham, at hans Ord hagede sig saaledes fast hos dem, at de aldrig siden glemte dem, og de følte og forstod, at det, han fortalte for dem, var for ham selv den dybeste Sandhed. De kom til at holde af ham, og Forældrene kunde nok gennem deres Børn forstaa, at der alligevel hos den sære Mand maatte være en Aandens Rigdom, som ikke var helt almindelig.

Skønt Religionsundervisningen saaledes var det Fag, der drog ham mest, og som han vel nok omfattede med størst Interesse, saa forsømte han dog ikke derover de andre Skolefag. Han skrev selv en ganske ualmindelig smuk Skrift. Hvad han gav Børnene for i Lektier, forlangte han lært, og han kunde være streng, naar dette ikke blev overholdt.

I sine Fritimer syslede han med Snedkeriet, og ofte stod Børnene i Frikvartererne hos ham og saa til.

Jeppe Kjeldsen her i Vesløs har et Hattehus, som Holm i sin Tid har lavet. Det er en firkantet Kasse, stor nok til at rumme en af de gammeldags, store Hatte. Den er smukt poleret, og en Del af Forsiden er udskaaret, og ogsaa deri spejler Holms religiøse Sindelag sig.

Der er nemlig udskaaret et Træ, hvorom en Slange bugter sig og gnaver paa dets Rod, en Bikube, en Hane, en Grav med Kors og Krans, og oven over det altsammen er der Skyer,

hvorfra udgaar en udstrakt Haand med draget Sværd. Det er Symbolik. Træet med Slangen skal være et Billede paa Menneskelivet i Synd, Bikuben og Hanen er en Manen til Arbejdssomhed, Flid og Aarvaagenhed; Graven peger paa Døden, og Haanden med Sværdet er den retfærdige Dom, som overgaar os alle. Saaledes har her Holms alvorlige Tanker om Menneskelivet og dets Maal ligesom sat sig et synligt Minde.

De tunge Forhold i Hjemmet og de haarde religiøse Anfægtelser, der undertiden næsten tog hans Forstand, bidrog til, at han maatte holde Hjælpelærer i den sidste Tid, han var Lærer. Hans første Hjælpelærer hed Frederik Brønderslev, han kom med i Trearskrigen og faldt ved Fredericia 1849. Den næste hed Jørgensen og var fra Als, han fik Embedet efter Holm, da denne i 1850 nødtes til at tage sin Afsked med en lille Pension.

Efter sin Afsked flyttede Holm med sin Kone til sin Søster i Nibe, og her var han saa et Par Aar. Derefter kom han tilbage, skulde en kort Tid have boet i et Hus i Øsløs, men drog saa ind i Fattighuset i Vesløs, hvor han var til sin Død.

Her gik han omkring med sin Krukke, drev sit Haandværk nu og da, hvor det kunde falde sig. Men mest var han dog paa Rejse. Han havde nemlig anskaffet sig en Perspektivkasse, og med den drog han om fra Hus til Hus og tog mod det, som Folk vilde give ham. Hans Rejser gik tit vidt omkring, f. Eks. ned gennem Hanherrederne og til Løgstør.

Mild og venlig var han altid, og han bar sin tunge Skæbne frejdig og tillidsfuld med sikker Tro paa, at den var til hans Gavn.

Det stærke, aandelige Liv, som boede i ham, kom tit til Udbrud i Samtaler, og da var der lødigt Malm i hans Ord; uvilkaarlig kom man til at forstaa, at denne fattige, prøvede Mand var en Personlighed, der var i Besiddelse af en Tro og en aandelig Klarhed som faa.

Han døde i Vesløs Fattighus den 3. September 1868 og jordedes paa Vesløs Kirkegaard. Hans Kone overlevede ham i flere Aar.

Der gror Græs paa hans Grav, der forlængst er glemt, men hans Minde lever endnu.

Hans Liv er som en Tragedie; det gaar gennem Sorg og

Fortræd for saa til sidst at ende i Fattighuset. Dog har denne Mand ikke levet forgæves; thi den lever aldrig forgæves, som med sit Ord naar ind til det bedste i Menneskehjerter.

— — —
Maatte saa denne lille Skildring hjælpe til at bevare hans Minde.

UDDRAG AF EN GAMMEL KÆMNERBOG.

ET BLAD AF THISTED KOMMUNALHISTORIE.

AF M. AABERG.

I Stiftsarkivet i Viborg opbevares en gammel „Kæmnerbog“ fra Thisted, der angives at være taget i Brug af Kæmner *Mads Thousgaard* den 1. Januar 1768.

Af denne Kæmnerbog ses det, at Byen, som den Gang efter Pontoppidan havde „omtrent 600 Sjæle over 12 Aar“ og beboedes af 209 Familjer, i hans Dage saa godt som slet ikke kendte til nogen af de store Udgifter, man i vor Tid har at slaas med. Til Fattigvæsen medgik der i Aaret 1768 i et og alt kun 2 Rigsdaler, som var betalt „til Mikkel Alstrup for at gaa med den fattiges Tavle her ud i Kirken“. Der fandtes vel paa den Tid „en dansk Skoleholder“ i Byen, men af Skoleudgifter findes kun opført 3 Mark 2 Skilling, som var „betalt Natmanden for at rense Tilhuset ved Skolehuset“. Dette var jo unægtelig billigt sluppet. Om Afdrag og Renter af Gæld, som i vore Dage spiller en saa stor Rolle paa Budgettet, er der i Kæmnerbogen slet ikke Tale; man havde aabenbart den Gang endnu ikke lært at stifte Gæld, saa lidt som man har forstaaet Vigtigheden af at indrette sig saadan, at det blev Efterkommerne, der kom til at betale.

Til Gengæld havde man adskillige Udgifter, som Nutiden ikke kender. Der er saaledes opført 3 Mark 12 Sk. til Natmanden „for 5 døde Faar at udkjøre fra Kastet“, hvilket maa forekomme efter Pengenes daværende Værdi at være en meget høj Betaling. Endvidere 4 Rdl. til Doktor Mandgaard i Viborg

som Landfysikus, 7 Rdl. til Skarpretteren i Aalborg og 3 Rdl. 5 Mk. 13 Sk. til Viborg Tugthus. Regnskabsvæsenet forvoldte ikke megen Udgift, thi Kæmneren fik ingen Løn, men oppebar kun i Godtgørelse for sit Forbrug af Skrivematerialier 2 Rigsdaler aarlig. Den eneste Bestillingsmand, der voldte nogen Udgift af Betydning, var Byens Vægter, der for 1768 staar opført med 26 Rdl., medens der for 1769 findes anført: „Til Vægteren for denne Aar 14 Rdl. 3 Mark“. Denne Nedgang i Udgiften finder sin Forklaring i følgende Notits: „Den 20. Maj (1769) fik Peder Vægter hans sidste Ugeløn, thi hand rømte væk“.

I Aaret 1768 maatte man ekstra give Vægteren „Kiortel, Kabus og Støvler“, hvilket kostede tilsammen 14 Rdl. 5 Mark 13 Sk. Denne havde derhos adskillige Ekstra-Indtægter. Der blev saaledes betalt Vægter Peder Lauridsen „for at gaa med Trommen til destomeere Advarsel til at holde de uhegnede Creatur i Tyr (Tøjr)“ 1 Mark 8 Sk., „for at gaa med Trommet til at hegne Svinene“ 1 Mark 8 Sk. og for at „bøye Borger-skabet om Træbroen tilsamen“ 1 Mark og 8 Sk. og 5 Mark 12 Sk. Fornævnte Mikkal Alstrup, der gik omkring med Fattigbøssen i Kirken, staar opført med aarlig Løn 2 Rdl., men hvorfor han oppebar dette Beløb, nævnes ikke, saa lidt som der er Tale om andre Bestillingsmænd, der skulde lønnes af Kommunen, end de nævnte. 118 Rdl. 1 Mark 4 Sk. ses at være medgaaet til Reparation af „den store Træbro“. Hele Udgiften for 1768 er opført til 220 Rdl.

Af Indtægten, som er opført med i alt 198 Rdl. 2 Mark 14 Sk., var den største Del „Forpagtningspenger af Cronens Mark“. Paa denne Konto indkom i Aarets Løb 161 Rdl. 34 Sk. Endvidere staar anført: „Til Vægterens Klæder indeværende Aar er mig efter Ligning af 1767 d. 12. Decbr. tillagt 12 Rdl. 2 Mark 7 Sk.“. „Endnu efter samme Ligning er mig og Efterkommere tillagt til Forskud 20 Rdl., som stedse skal være i Kæmner-Cassen til hastig forefaldende Udgifter“. Dette kan man kalde Beskedenhed, thi Kæmneren nøjedes saaledes med en Kassebeholdning af 20 Rdl., som han efter Kæmnerbogens Udvisende straks maa have givet ud. Ud over de nævnte 32 Rdl. 2 Mark 7 Sk., som er tilvejebragt ved Ligning i forud bestemte Øjemed, findes for 1768 ingen Skatter ført til Indtægt, hvilket

er en ganske naturlig Følge af, at der ingen var opkrævet. Den Gang har man aabenbart forstaaet at komme billigt om ved det.

Dette fremgaar yderligere af de for 1769 opførte Udgifter. Man har i dette Aar været fri for store Udgifter, og den samlede Udgift har kun udgjort ca. 70 Rdl. Heller ikke i dette Aar er der opkrævet nogen Skat til Kommunen.

Derimod er der under 1770 indført: „Den 17. Marts er mig leveret en Ligning for 1768, 69 og 1770 om Byens almindelige Skatter undtagen til Broer, Bomme og Brandredskaber, Udgifter, som ikke er derudi beregnet, og beløber denne Ligning sig til den Sum 271 Rdl. 2 Mark 7 Sk.“ Skatten, der blev opkrævet for 3 Aar, har altsaa beløbet sig til ca. 90 Rdl. aarlig.

Pengenes Værdi den Gang var som bekendt langt større end nu. Et Læs Tørv til Tinghuset kostede saaledes efter Kæmnerbogen kun 4 Mark 8 Sk. Arbejdskraften var billig, hvad man ser deraf, at to Mænd for 7 Dages Arbejde med at „grave Jorden fra Tinghusets Fod og bære udi Gaden samt ogsaa for at lægge Trappestenene omkring“ kun har faaet 2 Rdl. 1 Mark 8 Sk. Men selv om man vil gaa ud fra, at Pengene paa den Tid var 8 Gange saa meget værd som nu, saa er Datidens Skatteydere alligevel sluppen billigt, hvilket ogsaa fremgaar deraf, at man i to Aar kunde undlade at opkræve Skat og derefter det tredje Aar kunde paa en Gang paaligne og opkræve Skatten for 3 Aar. Det skulde man bare prøve paa nu om Dage! Kæmnerbogen udviser, at der den 23. Marts 1769 blev betalt „Vægteren for at gaa med Trommen til Borger-skabets Sammenkaldelse i Tinghuset om Skattens Ligning“ 1 Mark 8 Sk. Heraf ses, at Byens Skatteydere den Gang, da Borgmester og Raad, som man tidligere havde haft, var afskaffet, og hele den kommunale Styrelse forestodes af en kongelig Embedsmand — Byfoged og Byskriver samt Herredsfoged Kancelliraad Scavenius —, dog har haft det i deres Haand selv at paaligne Skatten.

Af Regnskabet ses, at man har været meget omhyggelig med at holde Sprøjter og Sprøjtehus vedlige. Der staar foruden andre større Udgifter jevnlig opført „efter Hr. Cancellie-Raadens Ordre en Pegel Bomollie til Sprøjterne“ 12 Sk. Dette er dog

ikke saa mærkeligt, thi Byen har i tidligere Dage lidt meget ved Ildebrande. Saaledes afbrændte i Følge Pontoppidan i For-aaret 1608 en stor Part af Byen, „hvorved en god Del af Borgerne mistede deres Huse, Gaarde med Boskab og alt, hvad de havde“. St. Bartholomæi Nat 1620 brændte de tre Fjerdeparte af Byen, og om end disse Brande er de største, er de dog ingenlunde de eneste.

Den 2. August 1771 afsluttede Mads Thousgaard pludselig sin Virksomhed som Kæmner. Han havde haft Bestillingen lidt over 3 $\frac{1}{2}$ Aar, og har i den Tid, efter hvad der kan ses, ikke aflagt noget Regnskab. Han optæller nu ved sin Fratræden „hele Summa paa Byens Indtægt og Udgift i min Kæmnertid“ til henholdsvis 589 Rdl. 1 Mk. 2 Sk. og 606 Rdl. 3 Mk. 8 Sk., hvorefter han faar et Tilgodehavende hos Byen, som han opgør til 26 Rdl. 5 Sk., uden at det dog kan ses, hvorledes han kommer til dette Tal.

Mads Thousgaard har selv, idet han slutter sin Kæmner-virksomhed, forsynet Regnskabet med den Bemærkning, at „det er ganske rigtig“, men herom maa der dog have rejst sig nogen Tvivl. Ved Kancelliraad Scavenius' Død, som maa være indtruffen paa dette Tidspunkt, er Kæmnerbogen nemlig bleven overleveret dennes Enke, som derefter ved sin Lavværges har sendt den til den nye Byfoged, Steensen, med Begæring om at faa Regnskabet revideret.

Dette er da sket, og det blev en Revision, som havde baade Næb og Klør. Der var udnævnt nogle Købmænd og Borgere i Thisted samt den nye Kæmner Didrich Galtrup til som „de beqvemste og mest kyndige om Byens Affair og dend forbie-gangne Tiids Handel“ „paa det nøieste at giennemgaae og revidere dette Regnskab samt bringe til mangels poster at indsætte alt hvad der med ret og billighed indsættes kand og bør“, og disse Mænd har aabenbart haft megen Ulejlighed af Sagen. De paapegede en Række Mangler ved Regnskabet, og disse blev af Mads Thousgaard tvende Gange besvaret, hvorefter Regnskabet med de foreliggende Udsættelser og Besvarelser blev sendt Stiftamtmanden i Aalborg, Baron Holch, til Decision. Denne er uhyre vidtløftig og indtager ikke mindre end 7 Sider i Kæmnerbogen, medens hele Mads Thousgaards Regnskab kun fylder 12.

En Mængde af de af Kæmneren opførte Udgiftsposter blev erklæret for urigtige eller for utilstrækkelig hjemlede og ført Byen til Indtægt. Saaledes havde han opført Godtgørelse til forskellige for Opkrævning af Skatter og Afgifter, men disse Poster blev uden Undtagelse strøgne med Bemærkning, at det er „under Kæmnerens Pligt og Embede saadant gratis og uden Betaling at forrette“. Den Vægteren ydede Betaling for at gaa med Trommen blev ligeledes ført Kæmneren til Udgift, „da det er Vægterens Embede og Pligt, som holdes og lønnes af Byen, at forrette saadan Byens Tieneste uden anden Betaling“. De ved Regnskabets Afslutning opførte Skatterestancer til Beløb 19 Rdl. 2 Mk. 8 Sk. blev det paalagt Kæmneren at betale, fordi han ikke i rette Tid havde sørget for at faa Pengene ind, og en meget betydelig Udgift paa stærkt op imod 70 Rdl., som var foraarsaget ved en Proces om Kappelsten, blev ligeledes udelukkende skreven Kæmneren til Last, fordi det var ham alene, der var Skyld i Processen, „idet hand, som ikke tilforn har været brugt, haver tilegnet og bortleyet dend omtvistede Jord og Eyendom“, alt uden Borgerskabets Samtykke og Vidende og uden Øvrighedens specielle Ordre. Resultatet af Decisionen blev, at Mads Thousgaard, som mente at have tilgode hos Byen 26 Rigsdaler, i Stedet for kom til at skyldte denne 134 Rdl. 5 Mk. 14 Sk., hvilket Beløb han imidlertid nægtede at betale, hvorfor der herom gennem alle Instancer blev ført en langvarig Proces, som varede fra 14. August 1772, da Decisionen afgaves, til 13. November 1778, da der faldt Højesteretsdom i Sagen. Ved denne Dom, der stadfæstede Afgørelserne i de foregaende Instancer, blev Mads Thousgaard dømt til at betale det paa-stævnedes Beløb dobbelt med 269 Rdl. 5 Mk. 12 Sk., foruden at der paalagdes ham Udredelsen af en Mængde Sagsomkostninger, bl. a. fordi han havde forhalet Sagen og fordi han ubeføjet havde indstævnet den af Øvrigheden under Proceduren ved Overretten beskikkede Aktor, Prokurator Torsleff. Mads Thousgaard maa aabenbart have været en efter de Tiders Forhold ret velhavende Mand, thi af Regnskabet for 1780 ses det, at han virkelig har indbetalt til Byens Kasse hele det nævnte Beløb, 269 Rdl. 5 Mk. 12 Sk. I den Anledning slap Borgerne det Aar aldeles for at betale Skat, hvilket jo maa have været en ordent-

lig Svir for dem, medens den stakkels Mads Thousgaard, der havde haft saa megen Ærgrelse, Ulejlighed og Udgift af sin Bestilling, sikkert har ønsket hele Kæmneriet derhen, hvor Peberet gror.

Stiftamtmanden i Aalborg havde sluttet sin Decision med en Paategnelse om, at herefter tilholdes det „efterkommende Kæmnere aarligen til hver Aars 2den January til Byens Øvrighed at aflægge Byens Regnskab uden Ophold, saa fremt Manglerne og Restancerne ikke skal komme paa deres egen Ansvar“, og det ses da ogsaa af Kæmnerbogen, at denne Regel er bleven overholdt.

For Tiden fra 1. August 1771 til 31. Decbr. 1772 er Udgiften 105 Rdl. 10 Sk., Indtægten lidt mindre, saa Kæmneren ved Regnskabs-Afslutningen faar 8 Rdl. tilgode, for Aaret 1773 er Udgiften 155 Rdl. 3 Mk. 11 Sk., Indtægten 121 Rdl. 5 Mk. 5 Sk., og Kæmnerens Tilgodehavende er nu vokset til 33 Rdl. 4 Mk. 6 Sk. I de følgende Aar holder Udgiften sig stadig omkring 120 Rdl. aarlig, og det uagtet man har faaet betydelige Ekstra-Udgifter ved „Officerernes Mønstring paa Kronens Mark“. Byen har aabenbart paa dette Tidspunkt faaet nogen Garnison, der senere er bleven forøget, og denne har, som man vil faa at se, voldt den megen Udgift.

Den i Følge Ligning opkrævede Skat udgjorde i Aarene 1774—78 omkring 100 Rdl. aarlig, i 1777 endog kun 80 Rdl., Regnskabsaffattelsen ses nu at have vunden meget i Overskuelighed, og de forskellige Konti holdes i Bogen skarpt afsondrede hver for sig, hvilket ikke var Tilfældet tidligere. I Aaret 1780 blev der efter Indkvarteringskommissionens Beslutning indrettet en Sygestue, og Aaret i Forvejen var der bleven indrettet en Arrest; man begyndte altsaa at komme med. Sygestuen kostede 91 Rdl.

I Aaret 1781 gaar Udgifterne op til over 200 Rdl. aarlig, grundet paa Indkvarterings-Udgifter, og den paalignede Skat stiger til 160 Rdl.; i 1782 maa Byen betale i Udgift til Garnisonen 1932 Rdl. 1 Mk. 5½ Sk., og der paalignedes i den Anledning Borgerne en Skat af 1866 Rdl., som udrededes straks. Det maa have været en haard Omgang, thi det var jo 18 Gange saa meget, som man havde betalt faa Aar i Forvejen. De føl-

gende Aar viser ligeledes store Udgifter til Garnisonen, og Ligningen er nu i 3 Aar oppe omkring 1100 Rdl. aarlig, men i 1786 gaar Udgiften atter ned, og Skatteyderne slipper for dette Aar med at udrede 285 Rdl.

Paa Regnskabet for 1787 findes for første Gang opført Delinkventomkostninger med et forholdsvis betydeligt Beløb; Garnisonen er nu flyttet bort, men der findes opført Indkvarteringskat til Kalundborg 300 Rdl. Til Gengæld har Skagen og Sæby maattet betale i Indkvarteringskat til Thisted 155 Rdl.

1790 faar man to Vægtre i Stedet for en, og samtidig stiger Vægterlønnen, som hidtil har været 3 Mark ugentlig, til 40 Rdl. aarlig. I det hele gaar Udgifterne stadig i Vejret over hele Linjen. I Aaret 1800 er man oppe paa en samlet Udgift af 1279 Rdl. 41 Sk., men heraf er rigtignok et ikke ringe Beløb udestaaende Kapitaler. Man har nu foruden Vægterne faaet en Politibetjent, som dog kun staar opført til 26 Rdl. Samtlige Lønninger, som en Snes Aar i Forvejen kun udgjorde ca. 30 Rdl., er nu stegne til 176 Rdl. 45 Sk., og man har faaet en fast Indkvarteringskat paa godt 200 Rdl. Borgerne slipper med at udrede i Skat 536 Rdl.

Vi gaar nu 20 Aar frem i Tiden til 1820. Her er Udgiften opført til 2100 Rdl. 3 Mk. 1 Sk., men af dette Beløb er 99 Rdl. udestaaende Kapitaler, medens Byfogden har til Gode hos Byen 866 Rdl., som dog i Aarets Løb delvis betales. Byens 2de Vægtre samt Taarnvægteren (Lønnen til sidstnævnte betales delvis af Kirken) oppebærer nu i alt 154 Rdl. 72 Sk., Politibetjenten faar 51 Rdl. 24 Sk., Doktorgage staar opført med 5 Rdl. 30 Sk. og Skrivematerialier til Kæmneren med 2 Rdl. 48 Sk., sidstnævnte er i øvrigt stadig ulønnet. Derimod har man nu faaet en Jordemoder, som paa Grund af en Del ekstraordinære Udgifter til Bolig o. s. v. koster det offentlige 134 Rdl. 25 $\frac{1}{2}$ Sk., hvoraf Landdistriktet betaler $\frac{1}{3}$, Byen Resten; Skolevæsenet koster i Aarets Løb 20 Rdl. og Raadhuset og Arresterne 44 Rdl. 1 Mk. 14 $\frac{1}{2}$ Sk. Tillige har man faaet en Borgervæbning, som i Aarets Løb medfører en Udgift af 55 Rdl. 2 Mk. 8 Sk. (den faste Udgift er dog kun 10 Rdl. aarlig til en Tambour), og desuden har man at udrede i Kvarterudgifter for en Del Officerer og 2 Underofficerer af Hæren 67 Rdl. 3 Mk. Delinkventomkost-

ningerne er voksede til 337 Rdl. 3 Mk. 13 Sk. Der indkom i Aarets Løb i Grund- og Næringsskat 709 Rdl. 9 Sk.

I 1830 opkrævedes Grund- og Næringsskatten med 506 Rdl. 3 Mk. 11 $\frac{1}{8}$ Sk. Lønningerne var ikke stegne. Politibetjenten er kun opført med en aarlig Løn af 40 Rdl. og Jordemoderen med 50 Rdl. i fast Løn. Hele Skoleudgiften er kun 2 Rdl. 15 $\frac{1}{2}$ Sk. Som Løn til Brandinspektøren er opført 20 Rdl. Hele Byens Udgift i dette Aar er 583 Rdl.

Under Regnskabet findes en Bemærkning om, at Byens delegerede Mænd intet finder derimod at erindre, underskrevet af Hoyer, Griishauge og Agerholm.

I 1840 opkrævedes i paalignet Kommuneskat 2816 Rdl. 66 Sk. Den samlede Indtægt var 4026 Rdl. 37 $\frac{1}{4}$ Sk. Vægterlønnen var stegen til 78 Rdl. aarlig for hver Vægter, medens Politibetjenten stadig maa nøjes med 40 Rdl. Jordemoderens Løn, Græsnings- og Brændselsspenge er opført med 76 Rdl., Raadhuset og Arresterne med 105 Rdl., Brandvæsenet med 45 Rdl., Borgervæbningen med 27 Rdl., Delinkventomkostninger med 89 Rdl., Apotekets Visitation af Stiftsfysikus 10 Rdl., Valgvæsen 15 Rdl., Skolevæsen 866 Rdl., Fattigvæsen 1129 Rdl., Krudt etc. til Kanonade i Anledning af Deres Majestæters Sølvbryllup og Fødselsdag etc. 32 Rdl., Trykning af Kommuneregnskaberne for 1838 og 1839 5 Rdl. Man har nu faaet en lønnet Kæmner, hvis Navn er Sørensen. Han oppebærer i aarlig Løn 50 Rdl.

Kort sagt, med 1840 er vi inde i Nutiden; her møder vi paa Regnskabet alle de mange „Væsener“, som i vore Dage bringer Skatteyderne graa Haar i Hovedet. Der er Fattigvæsen, Skolevæsen, Brandvæsen, Politivæsen, og hvert af disse „Væsener“ kræver sin Part, skønt intet at sammenligne med, hvad vi kender i Nutiden.

Kæmnerbogen slutter med 1850. Den paalignede Kommuneskat for dette Aar udgør 4799 Rdl. 21 Sk. foruden ekstra 759 Rdl. i Krigsskat. Af Kronens Mark svaredes i Forpagtningsafgift af Købmand Werner 367 Rdl. 19 Sk. og i Paabud til Brandvæsenet var udredet 132 Rdl. 22 Sk. Af Udgifter skal vi nævne: Vejudgifter 54 Rdl. 70 Sk., Næringskrigsskat 720 Rdl., Kæmneren i Løn og for Udlæg til Skrivematerialer 75 Rdl., to

Politibetjente, hvoraf den ene tillige var Arrestforvarer, henholdsvis 40 og 35 Rdl., tre Vægttere, hvoraf de to fik 78 Rdl. hver og en 39 Rdl., Vægterpension 16 Rdl. og Lønning til Retsvidner 50 Rdl., Jordmodervæsenet 140 Rdl., Brandvæsenet 60 Rdl., Borgervæbningen 35 Rdl., Indkvarteringsvæsen 94 Rdl., Vejvæsen 160 Rdl., Fattigvæsen 1321 Rdl., Skolevæsen (derunder Lønning til 3 Lærere) 1201 Rdl., Valgvæsen 85 Rdl., Brolægningsvæsen 185 Rdl. og blandede Udgifter 977 Rdl. Den samlede Udgift beløber sig derefter til 6231 Rdl. 26 Sk., og Aaret slutter med en Kassebeholdning af 3177 Rdl. 13³/₄ Sk.

I de 83 Aar fra 1768 til 1850, for hvilke Regnskaberne findes i Bogen, er man saaledes gaaet i Vejret fra 90 Rdl. til 4799 Rdl. i paalignet Skat, d. v. s. Udgiften for Skatteyderne er bleven ca. 53 Gange saa stor. Byens Befolkning var i samme Tidsrum vokset fra ca. 800 til 2342, altsaa til næppe det tredobbelte.

INDHOLDSFORTEGNELSE.

	Side
Historisk Samfund for Thy og Hanherred	3
Herrnhutismen i Vester Hanherred. Af Førstelærer Jens Dams- gaard, Klim	6
Fortidsminder i Thy og Hanherred. Af P. L. Hald	28
Johannes Holm. En Levnedstegning af N. Sodborg, Vesløs	36
Uddrag af en gammel Kæmnerbog. Et Blad af Thisted Kommunal- historie. Af M. Aaberg	42

